

De relatie tussen Sense of Coherence en narratieve toekomstverbeelding onder ervaringsdeskundigen en professionals in het straf- en zorgsysteem

Bachelorthese Psychologie

24-6-2016

Universiteit Twente

Vakgroep: Psychologie, Gezondheid en Technologie

Eerste begeleider: dr. A. M. Sools

Tweede begeleider: dr. E. de Kleine

J. Prins

Inhoud

Samenvatting	2
Abstract	3
Inleiding	4
Pathogenic orientation and salutogenic model	5
Sense of Coherence en toekomstverbeelding	6
Narratieve toekomstverbeelding	8
Hacking Habitat	9
Hypothese	10
Methode	11
Participanten	11
Materialen	11
Procedure	13
Methode van de analyse	14
Resultaten	18
Conclusie en discussie	24
Referenties	31
Bijlagen	34
Bijlage 1: Flyer 1 pilot	34
Bijlage 2: Flyer 2 pilot	36
Bijlage 3: Briefpapier	39
Bijlage 4: Online survey	40
Bijlage 5: Normtabellen	44
Bijlage 6: Gecodeerde brieven	45

Samenvatting

Inleiding: 95% van de ex-gedetineerden en ex-verslaafden (ervaringsdeskundigen) vallen na een bepaalde tijd terug in hun voormalige, criminele gedrag. Eveneens is het voor de hulpverleners van de ervaringsdeskundigen (professionals) belangrijk om de deceptie dat hun werk niet altijd helpt, te kunnen hanteren. Het niet goed werkende straf- en zorgsysteem in Nederland is de reden voor het opzetten van een pilot om te brainstormen over dit systeem. Er wordt onderzocht hoe de wijze waarop de ervaringsdeskundigen en professionals de toekomst van het straf- en zorgsysteem verbeelden samenhangt met hun Sense of Coherence (SOC). De SOC is de mate van zingeving en bestaat uit de componenten comprehensibility (begrijpelijkheid), manageability (hanteerbaarheid) en meaningfulness (betekenisvolheid). Een hoge SOC veroorzaakt een positieve kijk op de toekomst, omdat een hoge SOC betekent dat het leven begrijpelijk is, dat problemen op te lossen zijn en dat het leven zin heeft. De SOC lijkt een verband te hebben met het verbeelden van de toekomst. Derhalve wordt verwacht dat de SOC in de vragenlijst en toekomstbrief gelijk tot uiting komen.

Methode: de 21 participanten die hebben deelgenomen aan de pilot (ervaringsdeskundigen en professionals) hebben de online vragenlijst (SOC-13) ingevuld en hebben een toekomstbrief geschreven tijdens de workshop “The Future Now Experience”. Het codeerschema voor de toekomstbrieven is gebaseerd op de karakters (positief of negatief) van de drie componenten van de SOC. Correlaties tussen de vragenlijst en de brief zijn berekend aan de hand van Spearman’s correlation.

Resultaten: De scores van de vragenlijst zijn gemiddeld en vallen binnen de normen. Manageability en meaningfulness komen in ongeveer elke brief tot uiting; dit is voor comprehensibility niet het geval. In totaal is in de brieven de frequentie van meaningfulness het hoogst, daarna manageability en als laatste comprehensibility.

Conclusie en discussie: Er is geen verband tussen de vragenlijst en de toekomstbrief bij de totale SOC. Tevens is er bij de drie componenten geen verband gevonden. De vragenlijst had een hoge betrouwbaarheid ($\alpha=0,865$) en een hoge validiteit. De toekomstbrief kan niet als meetinstrument voor de SOC gebruikt worden, maar wel als aanvulling op de SOC-vragenlijst om een concreter beeld van de SOC te vormen. Aanbevelingen voor vervolgonderzoek zijn een grotere groep gevarieerde respondenten en een tweede codeur voor de toekomstbrieven, zodat de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid bepaald kan worden. Er moet een betere manier gevonden worden om de brief kwantitatief te kunnen vergelijken met de vragenlijst. Daarnaast zou de inhoud van de brieven geanalyseerd kunnen worden met betrekking tot de rol binnen het straf- en zorgsysteem en het systeem zelf.

Abstract

Introduction: 95% of the ex-prisoners and ex-addicts (experts) drop back in their old, criminal habits after a while. Likewise it is for the social workers of the experts (professionals) important to learn to deal with the disappointment that their work is not always helping the experts. The wrong “punish- and curesystem” in the Netherlands is the reason for setting up a pilot to brainstorm about this system. Research is done about the way in which the Sense of Coherence (SOC) from experts and professionals correlates with their future imagination about the punish- and curesystem. The SOC consists of the three components comprehensibility, manageability and meaningfulness. A high SOC causes a positive look on the future, because a high SOC means that life is understandable, that problems can be solved and that life is meaningful. The SOC seems to have a relation with future imagination. Therefore it is expected that the SOC will be expressed in the same way in the survey and letters.

Method: the 21 participants who joined the pilot (experts and professionals) filled in an online survey (SOC-13) and they wrote a letter from the future during the workshop “The Future Now Experience”. The letters are analyzed on the basis of the three components of the SOC with regard to the characters (positive or negative). Correlations between the survey and the letter are computed with Spearman’s correlation.

Results: The scores of the survey are average and are within the norms. Manageability and meaningfulness are expressed in almost every letter, but this is not the case for comprehensibility. In total in the letters the frequency of meaningfulness is the highest, followed by manageability and finally comprehensibility.

Conclusion and discussion: There is no relation found by the total SOC between the survey and the letter. There is also not a relation found by the three components. The reliability ($\alpha=0,865$) and the validity of the survey were high. The letter can’t be used as measuring instrument, but it can be an addition to the survey for a concrete view of the SOC. Recommendations for further research are a larger varied group of participants and a second coder so the interrater reliability can be computed. There has to be found a better way of quantitative comparing of survey and letter. Furthermore, the content of the letters can be analyzed concerning the role in the punish- and curesystem and the system itself.

Inleiding

George is een man van ongeveer 30 jaar en heeft een traumatische jeugd gehad. Hij leeft afwisselend op straat en in de gevangenis. Hij kwam al jong in de jeugdgevangenis terecht, omdat zijn moeder niet meer voor hem kon zorgen en omdat er geen plaats meer was in de normale opvang. Vanaf dat moment begon de vicieuze cirkel van leven op straat naar gevangenis en weer terug op straat. Het is heel moeilijk om dit patroon te doorbreken, blijkt uit de film van Olivia Glebbeek (2015). Olivia is een kunstenares en heeft de film 'Een rituele dans' gemaakt. In deze film volgt ze George in zijn dagelijks leven wanneer hij vanuit de gevangenis in een zorginstelling komt: vanaf nu wil hij het anders doen. Maar dit 'anders doen' blijkt moeilijker dan gedacht en is een jarenlang proces van vallen en opstaan. George krijgt steeds meer vrijheid, maar daardoor pakt hij zijn oude leven weer op; drugsgebruik en crimineel gedrag zijn voor hem de gebruikelijke routines van de dag. "Op deze manier blijft de rondedans in stand," (Glebbeek, 2015). George is niet de enige met dit probleem. Volgens de advocaat van George doorbreekt ongeveer 5% van de mensen deze rondedans. Maar de andere 95% lukt het niet en blijft in het patroon waarin ze van gevangenis naar de straat en weer naar de gevangenis gaan (Glebbeek, 2015). Dit geeft aan hoe groot het probleem is en hoe belangrijk het is om daar iets in te veranderen. (Summeren, 2013).

Dat is de reden dat Olivia Glebbeek een pilot opzet over het straf- en zorgsysteem. Het doel van deze pilot is om met mensen uit praktijk, kunst en wetenschap informatie en ervaringen uit te wisselen, inspiratie op te doen en onderzoek te doen naar verbetering van de hulpverlening aan ex-gedetineerden en ex-verslaafden (ervaringsdeskundigen). Aan deze pilot kunnen mensen meedoen die zelf ervaringsdeskundige zijn of die op een andere manier met dit probleem te maken hebben. Hierbij kan gedacht worden aan hulpverleners, reclassering, re-integratie, schuldsanering, politie, verslavingszorg, psychologen, justitie en daklozenzorg (professionals). In deze pilot gaat het specifiek om de verbeelding hoe het straf- en zorgsysteem anders kan en hoe betrokkenen bij dit systeem, professionals en ervaringsdeskundigen, zichzelf of anderen in die toekomst zien.

Het doel van deze pilot is om een oplossing te vinden voor het probleem dat veel ervaringsdeskundigen terugvallen in hun oude en criminele gedrag. Om dat te kunnen realiseren moet eerst onderzocht worden welke aspecten invloed hebben op dit probleem. De onderzoeker veronderstelt dat dit probleem een verband zou kunnen hebben met de Sense of Coherence (SOC) en de toekomstverbeelding van de ervaringsdeskundigen en professionals. Binnen deze pilot wordt onderzocht hoe de ervaringsdeskundigen en professionals zich de toekomst verbeelden. Specifiek wordt er onderzocht hoe de wijze waarop zij de toekomst van het straf- en zorgsysteem verbeelden, samenhangt met hun SOC.

De SOC betreft de mate waarin men een aanhoudend en blijvend, maar toch dynamisch gevoel van vertrouwen heeft dat de omgeving voorspelbaar is en dat dingen zullen gebeuren zoals redelijkerwijs verwacht kan worden (Antonovsky, 1993). De SOC is het vermogen om het geheel van een stressvolle situatie te kunnen begrijpen en om de beschikbare bronnen te kunnen gebruiken. De SOC weerspiegelt de kijk op het leven van een persoon en zijn of haar vermogen om te reageren op stressvolle situaties. Het is een globale oriëntatie om het leven te zien als gestructureerd, hanteerbaar en betekenisvol of samenhangend. Het is een persoonlijke manier van denken, zijn en doen met een innerlijk vertrouwen, wat leidt tot het identificeren en (her)gebruiken van de bronnen die voor hen beschikbaar zijn (University West, 2016).

Gelijktijdig wordt het toekomstbeeld van deze respondenten bestudeerd door ze een brief vanuit de toekomst te laten schrijven (narratieve toekomstverbeelding). Dit is een brief van de ideale zelf aan de huidige zelf of aan een ander persoon in de context van het straf- en zorgsysteem. Het is de toepassing van een bestaand instrument in een nieuwe context.

Pathogenic orientation and salutogenic model

Ten eerste is het kennen en begrijpen van het ontstaan van de SOC belangrijk. Antonovsky (1996) merkt op dat in de gezondheidszorg in de Westerse wereld uit wordt gegaan van de *pathogenic orientation*: de mens is een prachtig systeem dat af en toe aangevallen wordt door ziekteverwekkers en daardoor beschadigd wordt. Daarom bestaan er geneeskrachtige medicijnen (zieke personen worden genezen) en zijn er preventieve medicijnen (ziektes worden voorkomen). Antonovsky legt uit dat geneeskrachtige medicijnen zijn voor mensen die in de gevaarlijke rivier verdrinken en dat preventieve medicijnen zijn voor de mensen aan de kant die het risico hebben om in de rivier geduwd te worden. Daarnaast is de leefstijl ook erg belangrijk in het pathogenic orientation. Als iemand gezond is, dan is reduceren van

risicofactoren het enige wat diegene moet doen om gezond te blijven. Er wordt uitgegaan van een tweedeling: iemand is óf gezond óf ziek (Antonovsky, 1996).

Omdat Antonovsky (1996) de pathogenic orientation niet voldoende vond om gezondheid te kunnen onderzoeken en te bevorderen, ontwikkelde hij een ander model: het *salutogenic model*. Bij het salutogenic model wordt de tweedeling tussen gezond en ziek gezien als een continuüm: geleidelijke verandering van gezond naar ziek (Antonovsky, 1996). Salutogenesis betekent ‘de oorsprong van de gezondheid’. Zijn startpunt is dat het menselijke systeem van nature zwakheden heeft: wij zijn altijd allemaal in de gevaarlijke rivier van het leven. De belangrijke vragen zijn dan: hoe gevaarlijk is *onze* rivier? Hoe goed kunnen we zwemmen? Het eerste zwakke punt van de pathogenic orientation is volgens Antonovsky (1996) dat de personen met weinig risico op ziektes worden vergeten. Het tweede zwakke punt is dat er alleen wordt geconcentreerd op risicofactoren. Het derde zwakke punt is dat de patiënt wordt geïdentificeerd met de ziekte. Met de salutogenic orientation wordt de patiënt op een andere manier benaderd: er wordt onderzocht hoe deze patiënt geholpen kan worden voor een betere gezondheid. Vanuit deze theorie ontstond de SOC (Antonovsky, 1996).

Sense of Coherence en toekomstverbeelding

De Sense of Coherence betekent letterlijk ‘het gevoel van samenhang’, maar het kan eveneens vertaald worden met ‘de mate van zingeving’. Het concept omvat drie aspecten, namelijk *comprehensibility*, *manageability* en *meaningfulness* (Antonovsky, 1993). *Comprehensibility* kan vertaald worden met begrijpelijkheid; de persoon weet dat alle stimuli uit zijn of haar omgeving gestructureerd, voorspelbaar en uitlegbaar zijn. Het is de overtuiging dat dingen gebeuren op een ordelijke en voorspelbare manier en het is het gevoel dat de gebeurtenissen in het leven begrepen kunnen worden en dat er logisch beredeneerd kan worden wat er in de toekomst gaat gebeuren. Bijvoorbeeld: een studente is bezig met haar bachelorscriptie. Het is een groot onderzoek en zij overziet dat nog niet allemaal. Het is voor haar onduidelijk wat er van haar verwacht wordt en wat er allemaal gaat gebeuren. Zij begrijpt nog niet helemaal wat de bachelorscriptie inhoudt. Het aspect begrijpelijkheid van deze studente is dus laag.

Manageability betekent hanteerbaarheid; de persoon weet dat de bronnen beschikbaar zijn die nodig zijn om die stimuli ‘tevreden te stellen’. De overtuiging dat je de skills en de bekwaamheid hebt, de steun, de hulp en de nodige bronnen om problemen op te lossen. Dingen zijn hanteerbaar en binnen jouw controle. Bijvoorbeeld, de bachelorstudente vindt het schrijven van de inleiding van haar scriptie erg lastig, want ze weet niet goed hoe ze moet beginnen en hoe ze de inleiding moet opbouwen. Maar de resultatensectie ligt haar beter,

want daarbij weet zij hoe ze het aan moet pakken. De ervaren hanteerbaarheid voor bepaalde onderdelen van de bachelorscriptie zijn hoger dan voor andere onderdelen voor deze studente.

Meaningfulness betekent letterlijk betekenisvolheid; de persoon weet dat de stimuli uitdagingen zijn die het waard zijn om energie in te steken. Het is de overtuiging dat dingen in het leven interessant zijn en dat ze een bron van tevredenheid zijn; de overtuiging dat dingen echt de moeite waard zijn en dat er een goede reden of doel is om zorg te dragen voor de dingen die gebeuren (Antonovsky, 1993, 1996). Bijvoorbeeld, de bachelorstudente ziet wel de betekenis van de scriptie en het afronden van de studie. Zij begrijpt waarom het belangrijk is om een bachelorscriptie te schrijven en ze begrijpt dat de scriptie nodig is om te kunnen afstuderen. Dus de betekenisvolheid is bij deze studente hoog.

Een hoge SOC houdt in dat een persoon gemotiveerd is en de problemen in het leven goed kan hanteren. Hij ziet het als een uitdaging en hij weet dat hij de nodige bronnen heeft om met de uitdagingen om te kunnen gaan. Deze persoon heeft een positieve kijk op de toekomst. Een lage SOC betekent dat een persoon moeite heeft met het oplossen van complicaties. Hij wordt als het ware door de problemen naar beneden geduwd en omdat hij weinig veerkracht heeft, komt hij niet eenvoudig weer omhoog. Deze persoon heeft daardoor een negatieve kijk op de toekomst. Hij heeft weinig hoop dat hij de problemen die in zijn leven gaan komen, goed kan oplossen. Hieruit blijkt dat de SOC waarschijnlijk sterk gerelateerd is aan toekomstverbeelding.

Antonovsky (1987) betrok het aspect tijd in de ontwikkeling van de SOC. Hij onderzocht waarom sommige personen na traumatische ervaringen geen post-traumatisch stress stoornis ontwikkelden, maar soms juist beter functioneerden dan voor de traumatische ervaring. Zijn conclusie was dat personen verschilden in de sterkte van de SOC. Er is bewijs voor het feit dat een hoge SOC gerelateerd is aan een betere gezondheid (Eriksson and Lindström, 2006) en dat hoge SOC-scores gevonden zijn bij mensen met en zonder traumatische ervaringen. Personen die te maken hebben gehad met de kwetsbaarheid van het leven kunnen onzekerheid beter hanteren, omdat ze hebben geleerd dat een gevoel van onzekerheid niet direct zorgt voor een verlies van Sense of Coherence (Sools & Mooren, 2012). Dit kan bijvoorbeeld tot uitdrukking komen in de mate van concreetheid van de verbeelde toekomst en in de tijdshorizon (dichterbij of verder weg). Personen met een hoge SOC hebben meer doelen in het leven dan personen met een lage SOC. Ze hebben een beter idee van hoe de toekomst er waarschijnlijk uit gaat zien (hoge comprehensibility), dus kunnen ze de toekomst concreter verbeelden dan personen met een lage SOC.

Narratieve toekomstverbeelding

Een combinatie van toekomstverbeelding en narratieve psychologie is het schrijven van een brief vanuit de toekomst. Toekomstverbeelding is het vermogen om te definiëren wie we zijn als mens. Het is een voorstelling maken van iets in de toekomst (Sools & Mooren, 2012). Narratieve psychologie betreft het vertellen van je verhaal. Het is een metafoor voor gedachten en acties (Sarbin, 1986), voor het ontwikkelen van identiteit (Polkinghorne, 1988) en om betekenis aan het leven te kunnen geven (Bruner, 1990). Verhaalvertelling is een krachtige manier voor het ontwikkelen van identiteit in het licht van sociale crisis en verandering, omdat het de capaciteit heeft om samenhang en betekenis te creëren (Bohlmeijer, 2007). Bij narratieve toekomstverbeelding is de essentie eveneens verhaalvertelling, maar dan vanuit het perspectief van de toekomst.

Tijd en toekomst spelen een belangrijke rol in de narratieve psychologie, terwijl de toekomst meestal niet expliciet is (Sools & Mooren, 2012). Volgens Freeman (2009) moet op de toekomst gewacht worden voordat er een bepaalde waarde aan het verleden gegeven kan worden. Dit is ook het geval bij het schrijven van een toekomstbrief. Een toekomstbrief houdt in dat er vanuit de ideale toekomstige zelf een brief wordt geschreven aan de huidige zelf. Doordat de toekomst (in de verbeelding) bekend is, kunnen er waardes gegeven worden aan momenten uit het verleden zoals Freeman (2009) beschrijft. De functionaliteit van het schrijven van een toekomstbrief is dat er op een creatieve en concrete manier ontdekt wordt wat de gevolgen zijn van mogelijkheden in de toekomst en zodoende wordt inzicht verkregen in welke waarden belangrijk gevonden worden en waar aan vast gehouden wil worden (Sools & Mooren, 2012). Bovendien helpt het fantaseren over de toekomst in het hier en nu. Door na te denken over de ideale toekomstige zelf, kan ontdekt worden wat verlangens en doelen zijn en dit heeft als gevolg dat er in het heden betere keuzes gemaakt kunnen worden met een blik op de toekomst (Sools & Mooren, 2012).

Borgmann (2016) heeft onderzoek gedaan naar het verband tussen de SOC en narratieve toekomstverbeelding. Uit de analyse van de toekomstbrieven bleek dat manageability de hoogste frequentie had, gevolgd door comprehensibility en als laatste meaningfulness. Haar resultaten tonen aan dat de drie componenten van de SOC een belangrijke rol spelen met betrekking tot de narratieve verbeelding van een ideale toekomst. Narratieve toekomstverbeelding blijkt volgens Borgmann (2016) een goed bruikbaar instrument te zijn om op de eigen SOC te reflecteren. Hieruit rijst de vraag op of de brief als meetinstrument van de SOC gebruikt kan worden of dat het als aanvulling op de SOC-vragenlijst gebruikt kan worden?

Hacking Habitat

Het is waardevol om te weten of het schrijven van een toekomstbrief een verband heeft met de SOC van personen, want als dit een positief verband is, dan zou de toekomstbrief misschien een betere manier zijn dan de vragenlijst om de SOC te meten. Ook zou het kunnen dat de toekomstbrief in interventies wordt gebruikt om de SOC van ervaringsdeskundigen en professionals te verhogen. Als de gevolgen van het schrijven van een toekomstbrief een hogere SOC en betere veerkracht zijn, dan zijn de ervaringsdeskundigen minder vatbaar voor de problemen later in het leven. Het blijkt dat het voor ervaringsdeskundigen cruciaal is om problemen te kunnen hanteren. Zo niet, dan vallen ze snel terug in hun voormalige gedrag, terwijl veel ervaringsdeskundigen het verlangen hebben hun leven te beteren (Glebbeek, 2015). Uit de film van Olivia Glebbeek (2015) blijkt dat in het leven van ervaringsdeskundigen het noodzakelijk is om veerkrachtig te zijn. De film laat de hardnekkigheid en complexiteit zien van de problematiek (thuisloosheid, verslaving, criminaliteit) en tegelijkertijd de noodzaak tot verandering in het leven als ervaringsdeskundige, professional en van het straf- en zorgsysteem als geheel. Er is weinig literatuur over de SOC van ervaringsdeskundigen. Chen (2009) ontdekte dat bij ex-verslaafden van wie 65% (ex-)gedetineerde was, na meer dan een jaar onthouding de SOC van mannen was toegenomen en die van vrouwen was afgenomen. Feigin en Sapir (2005) concludeerden dat ex-verslaafden die lange tijd geen drugs hadden gebruikt (twee tot acht jaar) een relatief hoge SOC hadden.

Ook is het belangrijk voor de hulpverleners van ex-gedetineerden en ex-verslaafden (professionals) om te weten wat de relatie is tussen de toekomstbrief en de SOC, want zij zien dat na een periode van gevangenschap of afkicken het voor hun cliënten moeilijk is om in de maatschappij terug te keren. De professionals maken regelmatig mee dat hun cliënten terugvallen in het ‘verkeerde’ gedrag. Daarom kan het voor die professionals heel frustrerend zijn te merken dat hun werk niet altijd helpt en derhalve is het voor hen belangrijk om die decepties te kunnen hanteren. Collins (2013) deed onderzoek naar de SOC van hulpverleners (niet specifiek gericht op hulpverleners van ex-gedetineerden of ex-verslaafden): creatief en intelligent gebruik van de ideeën rondom *appraisal* (waardebepaling), *Sense of Coherence* (mate van zingeving), *self-efficacy* (zelfwerkzaamheid) en *het gevoel van controle* kunnen hoop en mogelijkheden bieden om hulpverleners (in opleiding) zekerder en veerkrachtiger te maken in hun huidige en toekomstige carrière.

Dit onderzoek hoopt meer duidelijkheid te creëren omtrent het vraagstuk of de toekomstbrief als vervanging van de SOC-vragenlijst kan optreden of dat de toekomstbrief als aanvulling op de SOC-vragenlijst gebruikt kan worden.

Hypothese

Naar aanleiding van de literatuur wordt verwacht dat het schrijven van de toekomstbrief verband heeft met de SOC van een ervaringsdeskundige en/of een professional. Iemand zou veerkrachtiger kunnen worden en de mate van zingeving zou na het schrijven van de toekomstbrief groter kunnen zijn dan voor het schrijven van de toekomstbrief.

Daarnaast zou verwacht kunnen worden dat de relatie tussen de SOC en narratieve toekomstverbeelding precies andersom is: de SOC heeft invloed op de toekomstbrief. Iemand die veerkrachtig is en een hoge mate van zingeving heeft, schrijft een veel positievere toekomstbrief dan iemand met een lage SOC. Met een positieve toekomstbrief wordt een brief bedoeld waarin de blik op de toekomst positief is; er worden mogelijkheden en uitdagingen gezien en personen zien de toekomst hoopvol tegemoet.

Bijkomend wordt er verwacht dat de SOC in de toekomstbrief tot uiting komt. De SOC heeft veel te maken met hoe iemand de toekomst voor zich ziet, dus daarom is het aannemelijk dat de sterkte van een SOC onder woorden gebracht wordt in de toekomstbrief.

Onderzoeksvraag

Hoe hangt de manier waarop de groep van ervaringsdeskundigen en professionals (verslavingszorg, justitie, reclassering, etc.) de toekomst verbeelden samen met hun Sense of Coherence?

Deelvragen

1. Wat is de Sense of Coherence van de participanten voorafgaand aan deelname aan de Hacking Habitat workshop?
2. Hoe komt de Sense of Coherence tot uiting in de toekomstbrief?
3. Wat is het verband tussen de SOC gemeten in de vragenlijst en de SOC gemeten in de toekomstbrief?

Methode

Participanten

Van de 27 respondenten die de online survey hebben ingevuld en van de 25 toekomstbrieven die geschreven werden, zijn in totaal de resultaten van 21 respondenten gebruikt voor het onderzoek. Het inclusiecriteria was dat de deelnemers de vragenlijst én de toekomstbrief gemaakt moesten hebben. Er waren 2 respondenten die wel een toekomstbrief hadden geschreven, maar niet de online survey hebben ingevuld. Er waren 6 respondenten die wel de online survey hebben ingevuld, maar niet de toekomstbrief hebben geschreven. De exclusiecriteria waren de 2 onleesbare brieven. De leeftijd van de 21 respondenten liep van 27 tot 67 jaar oud ($M = 44,62$; $SD = 11,994$). Deze groep bestaat uit 4 ervaringsdeskundigen (ex-gedetineerden, ex-verslaafden), 3 hulpverleners, 1 reclasseringsmedewerker, 5 professionals werkzaam binnen de re-integratie, 1 professional werkzaam bij daklozenzorg, 1 wetenschapper, 1 kunstenaar, 1 respondent is zelfstandig professional, 1 respondent is de ex-vriendin van een ervaringsdeskundige, 1 respondent had een andere rol binnen het straf- en zorgsysteem en 2 respondenten hadden geen rol binnen het straf- en zorgsysteem. Van deze participanten waren er 12 vrouw (57,1 %) en 9 man (42,9%).

De participanten zijn geworven door kunstenaar Olivia Glebbeek (maker van de film ‘Een rituele dans’) en Anneke Sools (workshopleider van *The Future Now Experience*) en er zijn participanten geworven binnen de kennissenkring van de onderzoekers door middel van het versturen van een flyer (zie bijlage 1 voor oude flyer en bijlage 2 voor de nieuwe flyer). De participanten betaalden €35 voor de tentoonstelling Hacking Habitat of een gereduceerd tarief van €20. Voor daklozen was deelname gratis. Aan de participanten werd van tevoren gevraagd om vóór de pilot online een vragenlijst in te vullen. Ze ontvingen per e-mail een ID-nummer die ingevuld moest worden bij de vragenlijst en de toekomstbrief. Er is een lijst met alle deelnemers en hun ID-nummers zodat zij bij verlies van hun ID-nummer deze informatie weer konden opvragen. Aan de deelnemers is meegedeeld dat deze lijst na het verwerken van alle data wordt vernietigd om de privacy te garanderen. De ID-nummers worden alleen gebruikt om de vragenlijst en de toekomstbrief te kunnen koppelen.

Materialen

Workshop The Future Now Experience

Tijdens de kunstmanifestatie Hacking Habitat werd door Dr. Anneke Sools de workshop The Future Now Experience gegeven. De deelnemers moesten zich opgeven voor de pilot en werden van tevoren in zes groepen ingedeeld. Elke groep bestond uit ervaringsdeskundigen en

professionals. Er werd voor variatie binnen de groepen gezorgd door de verschillende werkvelden te mixen. Ten slotte werden ervaringsdeskundigen en professionals die langdurig contact hebben (gehad), niet in dezelfde groep geplaatst, zodat beide partijen vrij hun mening konden uiten.

Bij binnenkomst kreeg iedere deelnemer een naamsticker en een groepsnummer. De deelnemers gingen in de groepen bij elkaar zitten. Niet alle deelnemers die zich hadden opgegeven kwamen daadwerkelijk naar de pilot, daarom werden er uiteindelijk vier groepen gevormd. De workshop begon met een korte ademhalingsoefening om de deelnemers te ondersteunen om in het hier-en-nu te komen. Sools gaf vervolgens de instructie voor het schrijven van de toekomstbrief en begon vragen te stellen zoals ‘Hoe ziet het perfecte straf- en zorgsysteem eruit?’. De deelnemers dachten voor zichzelf na over deze vraag en met behulp van nog een aantal andere vragen konden de deelnemers proberen zich het ideale straf- en zorgsysteem voor te stellen. Daarna mocht iedereen zijn of haar ogen weer open doen en werden er pennen en papieren uitgedeeld. Het ging om een setje van drie vellen: lijntjespapier voor de toekomstbrief (zie bijlage 3); carbonpapier; en een wit A4. Door het carbonpapier werd de geschreven tekst op het witte A4 gedrukt. Eén vel werd gebruikt voor onderzoek (mits daar toestemming voor werd gegeven) en het andere vel konden de deelnemers bewaren. Er werd ongeveer 20 minuten de tijd gegeven om de toekomstbrief te schrijven.

Daarna werd de ruimte gegeven om binnen de groepjes de toekomstbrieven aan elkaar voor te lezen. Aansluitend kon er kort op een brief gereageerd worden door bijvoorbeeld te noemen wat inspirerend was. Er mocht niet inhoudelijk op de brief ingegaan worden.

Na het voorlezen van de brieven werd er als groep samen een collage gemaakt over het straf- en zorgsysteem. Hiervoor kregen de groepen ongeveer 20 minuten de tijd. Er werden tijdschriften, scharen, lijm, plakband, stiften en gekleurde post-its uitgedeeld. Toen alles af was werden de collages op de muur gehangen. Van elke groep gaf één persoon een toelichting over de collage. Deze bespreking mondde uit in een discussie over wat er op dit moment mis is in het straf- en zorgsysteem en hoe het beter zou moeten. Tegelijkertijd kwamen ook de ervaringen van en de beperkingen binnen het systeem op tafel.

Toekomstbrief

Een toekomstbrief is een brief die wordt geschreven van de ideale zelf aan de huidige zelf. Een persoon gaat fantaseren over hoe hij in de toekomst zou willen zijn en wat hij zal doen qua werk, studie, o.i.d. Het kan ver weg in de toekomst zijn, bijvoorbeeld over 50 jaar, of heel dichtbij, bijvoorbeeld morgen. Het onderwerp en de manier van schrijven zijn vrij in te vullen.

Voor dit onderzoek zijn de regels omtrent het schrijven van de toekomstbrief aangepast: de brief moet geschreven worden in de context van het straf- en zorgsysteem. Tevens mogen de deelnemers zelf bepalen aan wie ze hun brief schrijven.

Sense of Coherence vragenlijst

Om de Sense of Coherence te meten is de verkorte Nederlandse versie van de SOC afgenomen: de SOC-13. De SOC-vragenlijst met in totaal 13 vragen staat in bijlage 4. Met vijf vragen (2, 6, 8, 9 en 11) wordt comprehensibility gemeten; een voorbeeldvraag is: “Is het je wel eens overkomen dat je verrast was door het gedrag van mensen van wie je dacht dat je ze goed kende?” Manageability wordt met vier vragen gemeten (3, 5, 10 en 13); een voorbeeldvraag is: “Is het je wel eens overkomen dat mensen op wie je rekende, je teleurstelden?” Meaningfulness wordt gemeten met vier vragen (1, 4, 7 en 12); een voorbeeldvraag is: “Heb je tot nu toe in je leven duidelijke doelstellingen gehad?” De vijf negatief geformuleerde vragen (1, 2, 3, 7 en 10) zijn omgeschaald (Mahammadzadeh, Poursharifi & Alipour; 2010). De vragen konden beantwoord worden volgens de Likert Scale met zeven opties. De totale SOC-score heeft een bereik van 13 tot 91 (Antonovsky, 1987). Uit onderzoek van Luyckx et al. (2012) blijkt dat de Nederlandse SOC-13 een hoge structurele validiteit heeft. In 127 studies waarin de SOC-13 wordt gebruikt heeft de Cronbach’s Alfa een bereik van 0.70 tot 0.92 (Eriksson & Lindström, 2005). In dit onderzoek (Prins, 2016) is de betrouwbaarheid eveneens hoog ($\alpha = 0,865$). Dit betekent dat de interne consistentie van de vragenlijst hoog is (hoge interne validiteit). Door Mahammadzadeh, Poursharifi en Alipour (2010) is de criteriumvaliditeit berekend door de correlatie tussen de SOC-13 en de Hardiness 45-item scale te testen. De correlatie tussen deze twee schalen was significant ($r = 0.54$, $p < 0.01$). Ook er is een factoranalyse gedaan waaruit bleek dat de correlatie tussen alle 13 items en de totaal score significant was.

Procedure

Tijdens de kunstmanifestatie Hacking Habitat deden de participanten op 29 april 2016 mee aan de pilot “Het straf- en zorgsysteem kan en moet anders” die georganiseerd werd door Olivia Glebbeek. De participanten kregen een week voor de pilot een e-mail toegestuurd met daarin een link van de online survey. De SOC-13 is samen met 7 vragen over demografische gegevens (leeftijd, geslacht, opleiding, rol in het straf- en zorgsysteem, nationaliteit en motivatie) in een online survey gezet met behulp van Qualtrics. De survey bestond in totaal uit 21 vragen. Door op de link in de e-mail te klikken, kwamen de deelnemers automatisch op de eerste pagina van de online survey. Hierop was een welkomstwoord te lezen waarin stond

dat het ID-nummer ingevuld moest worden als akkoord werd gegaan met het onderzoek. Ook werd vermeld dat het invullen van de online survey ongeveer tien minuten zou duren. De gehele online survey is weergegeven in bijlage 4.

Tijdens de pilot meldden zich eveneens mensen die zich niet hadden opgegeven en sommige anderen, die zich wel hadden opgegeven, waren vergeten de online survey in te vullen. Deze personen konden voordat de pilot begon nog de vragenlijst op papier invullen.

Methode van de analyse

Toekomstbrieven

De toekomstbrieven die geschreven zijn bij The Future Now Experience zijn geanalyseerd aan de hand van de drie componenten van de SOC van Antonovsky (1993). De brieven zijn met de hand geschreven en daarom eerst gedigitaliseerd door ze te scannen en over te typen. Daarna werden de brieven gecodeerd met behulp van het programma ATLAS.ti. In totaal waren er 21 brieven voor de kwalitatieve analyse. Borgmann (2016) heeft in haar masterthese een codeerschema opgesteld om brieven aan de hand van de SOC te coderen. Dit codeerschema is in deze analyse gebruikt (zie tabel 1). Alle uitingen in de toekomstbrieven werden gecodeerd aan de hand van de drie componenten van de SOC. Eveneens werd er gekeken naar het karakter van de uitingen: (+) of (-). (Zie tabel 1).

Tabel 1.

Codeerschema toekomstbrieven a.d.h.v. de Sense of Coherence (Borgmann, 2016).

Brief	Comprehensibility		Manageability		Meaningfulness	
	(+)	(-)	(+)	(-)	(+)	(-)
HH16_01	X					
HH16_02	X					

Toelichting codeerschema: de drie componenten van de SOC

In deze paragrafen worden de drie componenten van de SOC toegelicht en wordt er beschreven hoe ze in de brieven gecodeerd werden. Een deel van een toekomstbrief (een uitspraak) wordt gecodeerd als comprehensibility als het uitdrukt dat de wereld gezien wordt als geordend, consistent, gestructureerd, uitlegbaar of duidelijk. Dit kan worden gezien in de uiting van het gevoel begrepen te worden door anderen en het gedrag van anderen goed kennen, misschien zelfs zo goed dat de acties van anderen verwacht kunnen worden. Het kan tevens geuit worden door de indruk te hebben dat de wereld consistent en duidelijk is.

Comprehensibility verwijst naar de waarneming van situaties waarin de schrijver een wereld beleeft die bekend is of uitgelegd kan worden. Hij weet wat hij op een bepaald moment zou moeten doen of hij weet dat de oplossing volledig duidelijk is wanneer hij met een dilemma geconfronteerd wordt. Comprehensibility houdt in dat de waarneming van gevoelens of ideeën van de schrijver consistent en duidelijk zijn en dat ze het recht hebben om te bestaan. Een voorbeeld van comprehensibility is “Daarin worden mensen geraakt of beter laten zich raken, iedere keer is dat een proces, een ontwikkeling die vraagt om [in] iets onbekends te stappen met alle mankracht die we hebben. Want we weten nooit vooraf waar we uitkomen, en zoals ik nu niet weet hoe dit verder gaat.”.

Comprehensibility wordt gecodeerd met een (+) wanneer de uiting in de richting van consistentie wijst. En comprehensibility wordt gecodeerd met een (-) wanneer het tegenovergestelde geuit wordt: wanneer er verwarring is, gemengde gevoelens zijn of wanneer men het idee heeft niet begrepen te worden door anderen.

Manageability verwijst naar de waarneming van bronnen die beschikbaar zijn voor het individu om te kunnen voldoen aan de eisen van het leven op dat moment. Manageability weerspiegelt de waarneming van betrouwbaarheid en de loyaliteit van de personen die in de omgeving van de schrijver zijn en met wie hij of zij samenwerkt en op wie hij rekt. Daarbij wordt de wereld gezien op een manier waarbij vervelende of zelfs pijnlijke gebeurtenissen toch geaccepteerd worden als deel van het leven en ook als een gevoel dat vertrouwen laat zien wat betreft probleemoplossing. Het is een algehele indruk van eerlijk behandeld te worden door de omgeving en het is een diep vertrouwen in een goede wereld en in de eigen bekwaamheden met betrekking tot het meemaken van moeilijke gebeurtenissen en controle houden. Voorbeelden zijn “men kijkt naar wat er nodig is om mensen weer op het juiste pad te krijgen. Een tijd waar men zowel slachtoffer als dader op maat bediend vanuit de constatering dat oorzaak en gevolg onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn” en “Ik mag mensen helpen bij hun stappen en dromen en mensen helpen mij ook. Ze komen hier of ik ga op de fiets naar hen toe, de drempel is laag om langs te komen. Men weet ons te vinden als het nodig is.”

Manageability is gecodeerd met een (+) wanneer de uitspraak een neiging laat zien die gaat in de richting van het vertrouwen in een goede wereld en het idee eerlijk behandeld te worden. Hoge manageability wordt gemarkeerd door een vertrouwen in de betekenis die het individu ontvangt van deze wereld om op de juiste wijze om te kunnen gaan met de eisen van het leven. Wantrouwen of teleurstelling bij medemensen of een gevoel van gestraft te zijn door de wereld en een algemene negatieve kijk op het eigen geluk en een negatieve kijk op

het vermogen om moeilijke situaties onder ogen te zien op een effectieve manier, zijn indicatoren om manageability te coderen met een (-).

Meaningfulness refereert naar het gevoel van de individu en het geloof dat het leven zin heeft op een emotionele manier. Het is de mate dat problemen en eisen gezien kunnen worden als dat ze de geïnvesteerde energie waard zijn om zo het leven te kunnen handhaven. Dit thema gaat over het zinvol zijn van de individu zelf, over zijn of haar leven met gerelateerde activiteiten en over de wereld om hem of haar heen. Meaningfulness wordt gecodeerd als een uitspraak een gevoel van interesse laat zien in en zorg voor wat om de individu heen gebeurt en over het leven in het algemeen. “Furthermore, to the individual life seems to have clear goals and purpose and a feeling of endorsement is nurtured when thinking of the own existence and place in the world,” (Borgmann, 2016). De wereld als fascinerend zien en plezier vinden in dagelijkse activiteiten en projecten, zijn kenmerken van meaningfulness. Een ander kenmerk is dat deze activiteiten in het algemeen beschouwd worden als betekenisvol. Voorbeelden van uitspraken van meaningfulness zijn: “Gelukkig ontstond het inzicht dat strafrecht gericht moet zijn op herstel, detentie gericht moet zijn op ontwikkeling en voorbereiding op de toekomst” en “Ik zit hier in onze buitenplaats, even buiten de stad. Het is groen, er zijn mensen om mij heen en ik praat, zij praten, we lachen en delen ervaringen.”

Alle geschreven uitspraken, geuit in de vorm van een opmerking of een advies en dat gericht is in de richting van betekenisvolheid, wordt gecodeerd met een (+). Een uitspraak wordt gecodeerd met een (-) als er wordt aangegeven dat het leven een grote routine is, als activiteiten saai of pijnlijk lijken of wanneer interesse in de wereld om een persoon heen, duidelijk mist of wanneer de zin van het eigen bestaan wordt betwijfeld door de schrijver.

Sense of Coherence vragenlijst

De uitkomsten van de online vragenlijst zijn gedownload vanuit Qualtrics in een SPSS-bestand. Met behulp van SPSS zijn de negatief geformuleerde vragen omgeschaald. Daarna is er van alle vragen per vraag het gemiddelde en de standaard deviatie van de vragenlijst en de brief berekend.

Aan de hand van een normtabel (Schumacher, Gunzelmann & Brähler; 2000) kon aangegeven worden wat de scores van de vragenlijst betekenden (zie tabel 6; bijlage 5). De gemiddelde SOC van de normgroep van de mannen en vrouwen van alle leeftijden is 64,67. Dit is het gemiddelde van de getallen bij de 50% uit tabel 6 (bijlage 5). Een SOC lager dan 54

wordt laag genoemd, een SOC tussen de 55 en 74 word gemiddeld genoemd en een SOC hoger dan 75 wordt hoog genoemd (berekend volgens de normaalverdeling).

Combinatie toekomstbrieven en SOC

De gecodeerde toekomstbrieven werden met de vragenlijst vergeleken in SPSS. Eerst werd er per brief opgeteld hoe vaak een bepaalde code werd gescoord. Er werd met behulp van de Spearman Correlation onderzocht of er een correlatie was tussen de brieven en de vragenlijst. Deze toetste tweezijdige significantie, omdat het niet duidelijk was welke kant de correlatie op zou gaan.

Aan de hand van een normtabel die gebaseerd is op ranges van de scores van de vragenlijst en van de toekomstbrief, kon aangegeven worden wat de scores betekenden (zie tabel 7; bijlage 5). Een SOC-score in de vragenlijst van 53 of lager wordt laag genoemd, een SOC-score tussen de 54 en 68 word gemiddeld genoemd en een SOC-score van 69 of hoger wordt hoog genoemd. Als een brief 3,2 codes of minder heeft, dan wordt dat laag genoemd. Als een brief tussen de 3,3 en 4,6 codes heeft, dan wordt dat gemiddeld genoemd. Als een brief 4,7 codes of meer heeft, dan wordt dat hoog genoemd.

Resultaten

Sense of Coherence

Tabel 2.

Gemiddeldes en standaard deviaties per component van de SOC in de vragenlijst en de toekomstbrief.

	Gemiddelde score (SD)
Totaal vragenlijst	59,29 (11,019)
Totaal brief	3,33 (1,197)
Comprehensibility	
- Vragenlijst	21,14 (5,507)
- Brief	0,43 (0,811)
Manageability	
- Vragenlijst	17,52 (4,308)
- Brief	1,19 (0,680)
Meaningfulness	
- Vragenlijst	20,62 (2,837)
- Brief	1,71 (0,644)

De totaalscore op de vragenlijst van een respondent is de opgetelde scores van alle dertien vragen van de SOC-vragenlijst samen. De gemiddelde score bij ‘Totaal vragenlijst’ is de gemiddelde SOC-score op de vragenlijst van de respondenten. De vragen zijn verdeeld over de drie componenten. De scores op de componenten zijn samen dus de totaalscore.

De brieven zijn gecodeerd op de drie componenten. Per brief van een respondent zijn alle codes opgeteld. De gemiddelde score bij ‘Totaal brief’ is het gemiddeld aantal codes per brief van de respondenten. Per component zijn tevens het gemiddeld aantal codes per brief berekend.

Opleidingsniveau

In de data lijkt het dat de ervaringsdeskundigen een lager opleidingsniveau hebben dan professionals en ervaren professionals (ervaringsdeskundigen die nu professionals zijn). Uit de One-Way Anova blijkt dat het opleidingsniveau van de drie groepen significant van elkaar verschillen ($F = 4,133$; $\text{sig.} = 0,033$).

Sense of Coherence in toekomstbrief

In bijlage 6 staan alle codeerde uitingen uit de toekomstbrieven. Hieronder staat van elke groep (ervaringsdeskundige, professional, ervaren professional) een voorbeeld van een toekomstbrief:

Ervaringsdeskundige

1-4-2026

Ik ben in een tijd beland waarin daders slachtoffers zijn, en slachtoffers daders. Waarin men naar oorzaak en gevolg kijkt en daarvan leert. Waarin straf geen boetedoening is, maar een opvoedkundige les. Waar mensen op een menswaardige manier gehoord en gezien worden,

Meaningfulness (+)

en men kijkt naar wat er nodig is om mensen weer op het juiste pad te krijgen. Een tijd waar men zowel slachtoffer als dader op maat bediend

Manageability (+)

vanuit de constatering dat oorzaak en gevolg onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, op een rotte fundering heeft het geen zin een huis te bouwen, door het probleem bij de bron aan te pakken voorkom je een draai-deurmechanisme dat tijdverslindend en inmiddels niet meer te betalen is.

Comprehensibility (+)

Professional

Ik zit hier in onze buitenplaats, even buiten de stad. Het is groen, er zijn mensen om mij heen en ik praat, zij praten, we lachen en delen ervaringen.	Meaningfulness (+)
Ik mag mensen helpen bij hun stappen en dromen en mensen helpen mij ook. Ze komen hier of ik ga op de fiets naar hen toe, de drempel is laag om langs te komen. Men weet ons te vinden als het nodig is.	Manageability (+)
We laten ons inspireren door de natuur en elkaar, alles kan en mag.	Meaningfulness
De grens tussen cliënt + coach is er niet meer, eindelijk! Er is een stromend geheel onderling, en voor diegene die het even zijn vergeten, geef ik een opfriscursus. Iemand maakt weer het licht op mijn fiets en weer een ander zorgt voor de maaltijd.	Manageability

Ervaren professional

Lieve papa,

Vandaag is het 40 jaar geleden dat ik samen met jou op bezoek ging bij broer. Grote grijze muren scheidde mij met deze ontmoeting. Mijn broer verscholen achter prikkeldraad.

Meaningfulness (-)

Hij moest van belangrijk zijn dacht de 4-jarige ik. 40 jaar later is zijn haar nog steeds lang, zijn bek nog steeds groot, maar het gaat goed papa. De grote grijze muren zijn verdwenen, geen afbakeningen of in ieder geval niet fysiek. Op een of andere manier weet iedereen de grens, een grens die veilig en vertrouwd voelt. Het gaat goed met hem. Zijn haar is nog steeds lang, zijn bek nog steeds groot.

Meaningfulness (+)

Geen kleine grijze hokjes, geen tralies. Het is een soort wooncommunitie geworden. Samen gezellig zelfs. Niet gestraft voor daden, maar leven in een omgeving die veilig en fijn is. Geen straf, voor *vrezen/werken* [onleesbaar], geen boete doen voor je zijn, lijden, geen beesten, maar mensen. Gewoon mijn grote broer, met zijn haar nog steeds lang, zijn bek nog steeds groot. Het gaat goed papa.

Tabel 3.

Individuele scores van de codes a.d.h.v. de Sense of Coherence in de toekomstbrieven.

	Groep*	Comprehensibility		Manageability		Meaningfulness	
		(+)	(-)	(+)	(-)	(+)	(-)
HH16_33	1	0	1	2	0	1	0
HH16_35	1	0	0	1	0	2	0
HH16_07 (2)	2	0	0	1	0	1	0
HH16_09	2	0	0	0	0	2	0
HH16_10	2	1	1	1	0	2	0
HH16_12	2	0	0	1	0	3	0
HH16_13	2	0	0	0	1	2	1
HH16_16	2	0	0	1	0	1	0
HH16_17	2	2	1	1	0	2	0
HH16_18	2	0	0	3	0	2	0
HH16_19	2	0	0	1	0	2	0
HH16_20	2	0	0	2	0	2	0
HH16_21	2	0	0	1	0	2	0
HH16_25	2	0	1	1	0	2	0
HH16_26	2	0	1	1	0	1	0
HH16_27	2	0	0	1	1	2	0
HH16_31	2	0	0	1	0	1	0
HH16_07 (3)	3	0	0	1	0	1	0
HH16_34	3	0	1	0	0	1	0

* 1 = Ervaringsdeskundige

2 = Professional

3 = Ervaren professional

Uit tabel 3 blijkt dat comprehensibility in 28,6 % van de brieven voorkomt. Manageability komt in alle brieven voor met uitzondering van twee brieven (90,5%). Meaningfulness is in elke brief gecodeerd (100%). Bij comprehensibility wordt vaker (-) gecodeerd dan (+). Dit in tegenstelling tot manageability en meaningfulness, waar vaker (+) dan (-) gecodeerd wordt.

Verband online survey en toekomstbrief

Tabel 4.

Aantal personen per groep (percentages) volgens de normtabel die gebaseerd is op de ranges van de vragenlijst en de brief (tabel 7; bijlage 5) met n=21.

	Vragenlijst		Brief	
	Aantal personen	M (SD)	Aantal personen	M (SD)
Laag	5 (23,8%)	47,20 (5,167)	11 (52,4%)	2,36 (0,505)
Middel	12 (57,1%)	58,42 (4,188)	7 (33,3%)	4,00 (0,000)
Hoog	4 (19,1%)	77,00 (6,683)	3 (14,3%)	5,33 (0,577)

Een klein kwart van de respondenten zitten in de groep “laag” van de vragenlijst. Meer dan de helft van de respondenten (57,1%) zit in de groep “middel” van de vragenlijst en heeft een gemiddelde SOC-score van 58,42. Ongeveer een één vijfde deel van de respondenten zit in de groep “hoog” van de vragenlijst.

Meer dan de helft van de respondenten (52,4%) zit in de groep “laag” van de brief en heeft gemiddeld 2,36 codes per brief. Ongeveer één derde deel van de respondenten zit in de groep “middel” van de brief en iets minder dan één zesde deel van de respondenten zit in de groep “hoog”.

De Cohen’s Kappa van de vragenlijst en de brief is 0,276 (niet significant) met een standaard deviatie van 0,157.

Tabel 5.

Correlaties (Spearman’s rho) tussen vragenlijst en toekomstbrief per component van de SOC.

	Spearman’s rho
Totaal SOC	0,349
Comprehensibility	0,008
Manageability	0,152
Meaningfulness	0,421

Er zijn correlaties berekend met behulp van Spearman’s rho tussen de score op de vragenlijst en het totaal aantal codes van de brief. Zowel bij de totale SOC als bij de drie componenten lijken deze correlaties laag te zijn (zie tabel 5). Deze correlaties zijn eveneens niet significant.

Conclusie en discussie

Algemeen

De onderzoeksvraag is: “Hoe hangt de manier waarop de groep van ervaringsdeskundigen en professionals de toekomst verbeelden samen met hun SOC?” In dit onderzoek hangt de SOC gemeten in de toekomstbrieven niet samen met de SOC gemeten in de vragenlijst. In dit onderzoek heeft meer dan de helft relatief gemiddeld gescoord op de SOC-vragenlijst en heeft een relatief laag aantal codes per brief. Dit betekent in dit onderzoek dat door de toekomstbrief de SOC relatief lager werd ingeschat vergeleken met de SOC-vragenlijst. Er is geen verband gevonden tussen de vragenlijst en de brief. Dit betekent dat de SOC-vragenlijst niet de SOC in de brief kan voorspellen. En andersom kan de SOC in de brief niet de score van de SOC-vragenlijst voorspellen. De hypothese “Er wordt verwacht dat de SOC in de toekomstbrief naar voren komt.” klopt gedeeltelijk. De toekomstbrief is geen goed alternatief meetinstrument voor de SOC, want de uiting van de SOC in de brief komt niet overeen met de SOC in de vragenlijst. De brief meet waarschijnlijk een ander construct dan de SOC-vragenlijst. De SOC is een globale oriëntatie, terwijl de brief over een specifieke situatie gaat. Deze specifieke brief kan daarom niet goed gebruikt worden om de globale oriëntatie te verhelderen, maar het zou goed gebruikt kunnen worden om een concreter beeld te krijgen van hoe de globale oriëntatie toegepast wordt in een bepaalde situatie. De toekomstbrief heeft meerwaarde in het onderzoek naar de SOC, omdat de toekomstbrief situatiegebonden een nauwkeuriger beeld zou kunnen geven van de SOC.

De eerste mogelijke verklaring voor deze conclusie is dat er te weinig respondenten hebben deelgenomen aan dit onderzoek. Tijd, energie en financiële middelen zouden hiervan de oorzaak kunnen zijn. Dat betekent dat de respondenten die meegewerkt hebben, gemotiveerd waren. Ze hadden het verlangen iets te veranderen aan het straf- en zorgsysteem. De mensen die niet de tijd, de energie en de financiële middelen hebben, ontbreken. Deze mensen zouden een andere SOC kunnen hebben. Ondanks de beperkte doelgroep hebben redelijk veel personen meegedaan, maar dit blijft een te kleine groep om aannemelijke uitspraken te kunnen doen over het algemene gemiddelde SOC van de doelgroep. Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is dat het respondentenaantal verhoogd wordt, want dat is voor de betrouwbaarheid van het onderzoek cruciaal, zodat er bruikbare en acceptabele conclusies geformuleerd kunnen worden. 60 personen zou een reëel respondentenaantal voor deze beperkte doelgroep zijn.

De groep respondenten was zeer gevarieerd, omdat het bestond uit ervaringsdeskundigen en professionals die werkzaam waren in een groot aantal verschillende gebieden binnen het straf- en zorgsysteem, wat resulteerde in allerlei verschillende meningen. Elke stakeholder kon de beperkingen en mogelijkheden binnen het vakgebied noemen. Dit zorgt voor een gevarieerd beeld van het straf- en zorgsysteem in Nederland. De deelnemers hebben serieus meegedaan aan de pilot en hebben dus geen onzinnige antwoorden ingevuld. Tevens was er een prettige en veilige sfeer, waardoor eerlijk gedachten en gevoelens opgeschreven kon worden. Deze sfeer voorkwam het ontstaan van discussies en ruzies. Dit verhoogt de betrouwbaarheid van het onderzoek. Tijdens de pilot werd aangegeven dat de deelnemers het leuk zouden vinden als er meer tijd is voor het voorlezen van de toekomstbrieven, zodat deelnemers op elkaars brieven kunnen reageren. Dit zou zorgen voor een betere band tussen de schrijvers en dat zou het niveau van de discussie over het straf- en zorgsysteem verbeteren. Ook zou er voor het schrijven van de brief een kleine oefening gedaan kunnen worden zodat de groepsband hechter is en dat zou als gevolg kunnen hebben dat de schrijvers het minder spannend vinden om hun brief voor te lezen.

Ten tweede heeft Borgmann (2016) resultaten van professionals, terwijl dit onderzoek eveneens resultaten heeft van ervaringsdeskundigen. Uit de data blijkt dat de ervaringsdeskundigen een significant lager opleidingsniveau hebben dan professionals en ervaren professionals. Ook al zijn de groepen erg klein. Dit lage opleidingsniveau zou de oorzaak kunnen zijn van het criminele gedrag, omdat er minder kansen voor hen zouden zijn en ze minder gestimuleerd zouden worden. Het lage opleidingsniveau zou invloed kunnen hebben op het vermogen om uit de vicieuze cirkel van straf en zorg te breken. De toekomstbrief zou misschien een te moeilijke opdracht zijn voor deze laagopgeleiden. Doordat de brieven kort zijn, komt het codeerschema niet tot zijn recht. Dit heeft invloed op de analyse en dat zou o.a. de verschillende uitkomsten tussen deze onderzoeken kunnen verklaren. Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is dat het effect van IQ en opleidingsniveau met meer respondenten onderzocht wordt. Als IQ de oorzaak is van verminderd begrip van de opdracht (toekomstbrief schrijven), dan zouden tijdens de workshop vóór het schrijven van de toekomstbrief eerst doelen van een ideale toekomst opgesteld kunnen worden. Daarna is het misschien eenvoudiger om van daaruit een brief naar het heden te schrijven.

Ten derde zijn, in tegenstelling tot Borgmann (2016), in dit onderzoek de toekomstbrieven specifiek gericht op het ideale straf- en zorgsysteem. Het ideale straf- en zorgsysteem zou bij de respondenten kunnen zorgen voor een hogere SOC, omdat de toekomst dan begrijpelijker, hanteerbaarder en betekenisvoller wordt. Tijdens het invullen van

de vragenlijst was het systeem niet ideaal, dus zou de SOC dan relatief lager kunnen zijn. Dat zou verklaren waarom in dit onderzoek de SOC-vragenlijst en de SOC in de brief niet overeen komen. Maar volgens Antonovsky (1987) kunnen omgevingsfactoren niet als verklaring gegeven worden voor dit verschil in sterkte van de SOC, want hij concludeerde dat mensen verschillen in de sterkte van de SOC en dat daarom sommigen een situatie kunnen hanteren en dat anderen diezelfde situatie niet kunnen hanteren. De situatie heeft geen (grote) invloed op de sterkte van de SOC, dus is dit een zwakke verklaring.

Ten slotte zou een mogelijke verklaring voor deze conclusie kunnen zijn dat een hogere of lagere frequentie van codes in een brief niet per se een hogere of respectievelijk lagere SOC betekent. Bijvoorbeeld, iemand kan één lang stuk in de brief schrijven over meaningfulness en een hoge meaningfulness hebben, terwijl de frequentie van die code 1 is. Er zou hier een positief verband moeten zijn tussen de vragenlijst en de brief, maar die komt in de analyse niet terug, omdat de frequentie laag is. Dit heeft als gevolg dat er volgens de analyse van de brief een lage meaningfulness lijkt te zijn en daardoor lijkt er geen verband te zijn tussen de vragenlijst en de brief.

Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is dat tijdens de workshop de SOC en de drie componenten uitgelegd worden. Die componenten zijn de richtlijnen van de toekomstbrief, zodat de brieven beter te vergelijken zijn met de vragenlijsten. De kans dat het niet in de schrijvers opkomt om over een bepaald component te schrijven, wordt daardoor uitgesloten. Als er dan weinig over een bepaald component geschreven wordt, kan gesteld worden dat die deelnemer een lage score heeft op dat component. Aansluitend gelden de standaardregels omtrent toekomstbrieven.

Deelvraag 1

De eerste deelvraag luidt: “Wat is de Sense of Coherence van de participanten voorafgaand aan deelname aan de Hacking Habitat workshop?” De deelnemers in dit onderzoek hebben een relatief gemiddelde SOC vergeleken met de normgroep (Schumacher, Gunzelmann & Brähler, 2000; bijlage 5). Dit betekent dat de deelnemers in dit onderzoek geen andere SOC hebben dan personen zonder ervaring in het straf- en zorgsysteem. Vergeleken met het onderzoek van Borgmann (2016) blijkt dat de SOC in dit onderzoek anders in de toekomstbrieven naar voren komt.

Ten eerste werken de professionals van Borgmann (2016) in een andere sector met andere problematiek dan de professionals uit dit onderzoek. De professionals van Borgmann (2016) werken minder op individualistisch niveau en meer op gemeenschapsniveau, dit blijkt

uit het feit dat ze naar het “Festival of Community Psychology: Creativity, Collaboration and Community” kwamen. Uit Sagy (2011) blijkt dat de community SOC anders is dan de individuele SOC, omdat de SOC community bestaat uit community comprehensibility: de bronnen in de gemeenschap bevorderen het gevoel dat het leven in de gemeenschap voorspelbaar, veilig en zeker is; community manageability: bronnen in de gemeenschap die volwassenen in tijden van crisis en stress steunen; en community meaningfulness: bronnen in de gemeenschap die volwassenen in staat stellen om zichzelf te ontplooien en om tevredenheid, uitdaging en interesse te voelen.

Ten tweede zijn de respondenten van Borgmann (2016) Engels en is de normgroep van de SOC-vragenlijst Duits. De participanten in dit onderzoek zijn Nederlands. De SOC is een cross-cultureel concept (Antonovsky, 1987). Dit betekent dat in alle culturen in alle fases van probleemhantering de persoon met een sterke SOC in het voordeel is, omdat deze persoon de problemen goed kan hanteren. Maar het hangt van de cultuur af welke bronnen beschikbaar en geschikt zijn voor de probleemoplossing (Braun-Lewensohn & Sagy, 2011). Culturele verschillen zouden invloed kunnen hebben op de SOC van de respondenten. De wet- en regelgeving in het land wat betreft hulpverlening zou invloed uit kunnen oefenen op de algehele kijk van iemand op zijn werk en op de toekomst. Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is dat het effect van nationaliteit op de SOC onderzocht wordt.

Zoals blijkt uit de literatuur zijn veel verschillende aspecten van invloed op de SOC, zoals geslacht en onthouding van alcohol en drugs (Chen, 2009) en de lengte van onthouding van drugs (Feigin en Sapir, 2005). Deze aspecten zouden in dit onderzoek invloed gehad kunnen hebben op de SOC, daarom is het belangrijk om in vervolgonderzoek voor deze effecten te corrigeren om betrouwbare resultaten te krijgen.

Deelvraag 2

De tweede deelvraag luidt: “Hoe komt de Sense of Coherence tot uiting in de toekomstbrief?”

Uit de analyse van de toekomstbrieven werd duidelijk dat over meaningfulness het meeste geschreven werd, daarna manageability en als minste comprehensibility. Dit zou kunnen betekenen dat de ervaringsdeskundigen en professionals het makkelijk vinden om te fantaseren over een ideaal straf- en zorgsysteem (hoge meaningfulness), maar dat het moeilijk is om daar concreet plannen voor te bedenken (lagere manageability). Het is niet mogelijk om het systeem in één keer te veranderen en daarom is het moeilijk om te begrijpen hoe de toekomst eruit zou zien met het ideale straf- en zorgsysteem (lage comprehensibility). In tegenstelling tot dit onderzoek, kwam in het onderzoek van Borgmann (2016) manageability

het vaakst voor, gevolgd door comprehensibility en als minste meaningfulness. Die professionals hadden zich een hanteerbare toekomst voorgesteld (hoge manageability) die redelijk te begrijpen was (lagere comprehensibility), maar die niet zeer betekenisvol was (lage meaningfulness).

Ten eerste zou een mogelijke verklaring kunnen zijn dat de verschillende doelgroepen dit verschil in de twee onderzoeken teweeg gebracht hebben. De omgeving en gebeurtenissen van de respondenten zijn in de verschillende doelgroepen uiteenlopend, maar omgevingsfactoren kunnen niet als verklaring gegeven worden voor deze discrepantie volgens Antonovsky (1987). Ook al zijn de situaties gelijk, dan blijft het feit staan dat de SOC verklaart hoe een persoon in die situatie handelt. Want de SOC geeft aan hoe een persoon betekenis verleent aan de situatie. De objectiviteit van die situatie is gelijk, namelijk dat beide doelgroepen te maken hebben met een vastgelopen systeem. Voor iedere stakeholder is de ervaring van dat systeem anders en dus niet objectief. De SOC is een dispositie die over het algemeen niet verandert, maar de manier waarop de SOC wordt toegepast in een situatie kan mogelijk wel per persoon verschillen.

Ten tweede was de instructie van het schrijven van de toekomstbrief bij de twee doelgroepen verschillend. In dit onderzoek moesten de deelnemers zelf het nieuwe systeem ontwerpen. Dit in tegenstelling tot het onderzoek van Borgmann (2016) waarbij de toekomst in de brieven gespecificeerd werd door vier condities. De ingebeelde toekomst moest gekenmerkt worden door 1) een leven in luxe; 2) door een wereld in vrijheid; 3) door vrede en afwezigheid van geweld; 4) en afwezigheid van een financieel systeem.

Ten derde werd door het gebruik van het bestaande, geschikte codeerschema (Borgmann, 2016) de betrouwbaarheid verhoogd. Er was geen tijd om een tweede codeur de brieven te laten coderen. Voor vervolgonderzoek is het belangrijk dit wel te doen. Er kon geen interbeoordelaarsbetrouwbaarheid berekend worden. Dat doet het afbreuk aan de betrouwbaarheid van het onderzoek. Om dit te compenseren heeft Borgmann specifiek voor dit onderzoek een aantal tips gegeven over het codeerschema en over het coderen.

Ten vierde zou in een vervolgonderzoek rekening gehouden kunnen worden met de inhoud van de toekomstbrief. In dit onderzoek werd duidelijk dat deelnemers óf over het straf- en zorgsysteem schreven óf over de eigen rol in het systeem. De inhoud van de brief heeft waarschijnlijk invloed op de frequentie van de componenten, omdat bijvoorbeeld het veranderen van een systeem hanteerbaar is en dat het veranderen van de eigen rol zeer betekenisvol is. In het eerste geval zou er veel manageability gecodeerd worden en in het

tweede geval vaak meaningfulness. Het is niet duidelijk welke invloed de inhoud van de brieven hebben op de frequentie, daarom zou dat eerst onderzocht kunnen worden.

Ten slotte bleek tijdens de analyse dat er geen goede mogelijkheid is om de karakters van de componenten in de brief te vergelijken met de vragenlijst. In SPSS zijn de positieve (+) en negatieve (-) karakters per gecodeerd component opgeteld. In de vragenlijst zijn de negatief geformuleerde vragen omgeschaald, zodat een hoge score een hoge SOC betekent. Er is dus een correlatie berekend tussen de frequentie van codes van een bepaalde component in een brief en de sterkte van de SOC in de vragenlijst. In vervolgonderzoek kunnen de positief geformuleerde vragen vergeleken worden met de positief gecodeerde codes. En de negatief geformuleerde worden niet omgeschaald, maar ze worden vergeleken met de negatief gecodeerde codes. Dit zou in de analyse en resultaten kunnen zorgen voor een beter inzicht wat betreft de karakters van de SOC in de brief. Dat is belangrijk omdat dan naast het meenemen van de frequenties van de codes, tevens de karakters van de SOC gemeten in de brief vergeleken kunnen worden met de sterkte van de SOC gemeten in de vragenlijst.

Deelvraag 3

De derde deelvraag luidt: “Wat is het verband tussen de SOC gemeten in de vragenlijst en de SOC gemeten in de toekomstbrief?” Het totaal van de toekomstbrieven en het totaal van de vragenlijsten hebben geen verband. Eveneens is per component geen verband gevonden tussen de vragenlijst en de brief. Dat zou een bevestiging kunnen zijn van het idee van Antonovsky (1993) dat de drie componenten sterk verbonden zijn en niet losstaand zijn te beschouwen. Zoals beschreven onder de algemene conclusie en discussie, kan de brief goed gebruikt worden als hulpmiddel bij de SOC-vragenlijst om een beter beeld te krijgen van hoe de SOC wordt toegepast op een bepaalde situatie.

Er is onderzoek gedaan naar de relatie tussen narratieve psychologie en de SOC, maar onderzoek naar de relatie tussen toekomstverbeelding via verhalen en de SOC is nog niet eerder gedaan. Volgens Borgmann (2016) was de toekomstbrief een goed instrument om de SOC te meten, maar zij heeft de toekomstbrieven niet vergeleken met de SOC-vragenlijst, dus was er geen referentiekader aanwezig. De combinatie van het onderzoek van Antovsky (1987) en Sools en Mooren (2012) zorgt voor de verwachting dat er een relatie is tussen de SOC en de toekomstbrief. De SOC meet toekomstgerichte aspecten (Antonovsky, 1987) en in een toekomstbrief (Sools & Mooren, 2012) zouden die dus naar voren moeten zijn gekomen.

Slotconclusie

Over het geheel heeft dit onderzoek het resultaat opgeleverd dat de toekomstbrief als aanvulling gebruikt kan worden op de bestaande SOC-vragenlijst, ondanks dat het respondentenaantal te laag was; dat er geen tweede codeur was voor de toekomstbrieven; en dat in de analyse de karakters van de codes niet zijn meegenomen. De toekomstbrief kan dus niet als alternatief meetinstrument voor de SOC gebruikt worden, maar als toevoeging op de bestaande SOC-vragenlijst kan de meerwaarde groot zijn, omdat met concrete voorbeelden uit de brief de SOC beter geïnterpreteerd kan worden.

Referenties

- Antonovsky, A. (1987). *Unravelling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. San Francisco: Josey-Bass.
- Antonovsky, A. (1993). The structure and properties of the Sense of Coherence scale. *Social science & medicine*, 36(6), 725-733.
- Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health promotion international*, 11(1), 11-18.
- Bohlmeijer, E.T. (2007). *De verhalen die we leven. Narratieve psychologie als methode*. Amsterdam: Boom.
- Borgmann, T. (2016). The sense of coherence in imagined future narratives: a qualitative analysis. *Master of Positive Psychology and Technology*. University of Twente.
- Braun-Lewensohn, O., & Sagy, S. (2011). Salutogenesis and culture: Personal and community sense of coherence among adolescents belonging to three different cultural groups. *International Review of Psychiatry*, 23(6), 533-541.
- Bruner, J.S. (1990). *Acts of Meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Chen, G. (2009). Gender differences in sense of coherence, perceived social support, and negative emotions among drug-abstinent Israeli inmates. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 54(6), 937–958. Doi: 10.1177/0306624X09343185.
- Collins, S. (2013). Alternative Psychological Approaches for Social Workers and Social Work Students Dealing with Stress in the UK: Sense of Coherence, Challenge Appraisals, Self-efficacy and Sense of Control. *British Journal of Social Work*, 45, 69–85. Doi:10.1093/bjsw/bct103.
- Eriksson, M., & Lindström, B. (2005). Validity of Antonovsky's sense of coherence scale: a

- systematic review. *Journal of epidemiology and community health*, 59(6), 460-466.
- Eriksson, M., & Lindström, B. (2006). Antonovsky's sense of coherence scale and the relation with health: a systematic review. *Journal of epidemiology and community health*, 60(5), 376-381.
- Feigin, R., & Sapir, Y. (2005). The relationship between sense of coherence and attribution of responsibility for problems and their solutions, and cessation of substance abuse over time. *Journal of psychoactive drugs*, 37(1), 63-73.
- Freeman, M. (2009). *Hindsight. The Promise and Peril of Looking Backward*. Oxford: Oxford University Press.
- Glebbeek, Olivia, 2015. *Een rituele dans*. Verkregen op 15-2-2016 van <https://vimeo.com/141677405>
- Luyckx, K., Goossens, E., Apers, S., Rassart, J., Klimstra, T., Dezutter, J., & Moons, P. (2012). The 13-item sense of coherence scale in Dutch-speaking adolescents and young adults: structural validity, age trends, and chronic disease. *Psychologica Belgica*, 52(4), 351-368.
- Mahammadzadeh, A., Poursharifi, H., & Alipour, A. (2010). Validation of Sense of Coherence (SOC) 13-item scale in Iranian sample. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1451-1455.
- Maslow, A.H. 1968. *Toward a Psychology of Being*. New York: D. van Nostrand Company
- Polkinghorne, D. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany (NY): State University of New York Press.
- Sagy, S. (2011). Preventing use of psychoactive materials among children and adolescents: Where does the salutogenic model takes us? [in Hebrew] *Israeli Journal for Education and Health promotion* , 4, 26 – 31.

- Sarbin, T. R. (1986). *Narrative Psychology: The storied nature of human conduct*. Praeger: New York.
- Schumacher, J., Gunzelmann, T., & Brähler, E. (2000). Deutsche Normierung der sense of coherence scale von Antonovsky. *Diagnostica*, 46(4), 208-213.
- Sools, A., & Mooren, J. H. M. (2012). Towards narrative futuring in psychology: Becoming resilient by imagining the future. *Graduate journal of social science*, 9(2), 203-226.
- University West, Center on Salutogenes (2016). *Salutogenesis. The Sense of Coherence*. Verkregen op 12 april 2016 van <http://www.salutogenesis.hv.se/eng/Salutogenesis.5.html>
- Summeren, F. (2013). *Het voorkomen van herhalingscriminaliteit door een sluitende aanpak van ex-gedetineerden*. Verkregen op 10 juni 2016 van <http://blog.sbo.nl/veiligheid/voorkomen-van-herhalingscriminaliteit-door-sluitende-aanpak-exgedetineerden/>

Bijlagen

Bijlage 1: Flyer 1 pilot

PILOT HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS

EEN ONTMOETING TUSSEN PRAKTIJK, KUNST EN WETENSCHAP

Uitnodiging tot deelname aan de pilot
Het straf- en zorgsysteem kan en moet anders
Datum : 29 april / 10.30 - 15.30
Locatie: Kunstmanifestatie Hacking Habitat
Adres : Gevangenis Wolvenplein 27 / Utrecht

Pilot HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS is een ontmoeting voor mensen uit praktijk, kunst en wetenschap. Met als doel uitwisseling, inspiratie en onderzoek over verbetering van de hulpverlening aan ex-gedetineerden/ex-verslaafden. De pilot is een initiatief van kunstenaar Olivia Glebbeek. Maker van de film 'Een rituele dans' waarop de ontmoeting een vervolg werk is. In de film 'Een rituele dans' volgen we een man die na 30 jaar leven op straat afgewisseld met gevangenis en zorginstelling het anders wilt doen. Het anders doen lijkt een jarenlang proces van vallen en opstaan te zijn. De film laat de hardnekkigheid en complexiteit zien van de problematiek (thuisloosheid, verslaving, criminaliteit) en tegelijkertijd de noodzaak tot verandering in het leven van cliënt, professional en het straf- en zorgsysteem als geheel.

Trailer film 'Een rituele dans': <https://vimeo.com/channels/ojtv/141073619>
Wachtwoord: vicieus

Still uit film

EN NU GA IK HET ANDERS DOEN.

I.S.M. STORYLAB UNIVERSITEIT TWENTE & HACKING HABITAT

PILOT HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS

PILOT HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS

Inhoud en doel van de pilot:

Vind je ook dat het straf- en zorgsysteem anders moet en kan? Dan hebben we jou nodig. Iedereen die zich betrokken voelt bij de toekomst van het straf- en zorgsysteem is welkom. Samen, cliënten en professionals, ervaringsdeskundigen, studenten, wetenschappers en kunstenaars bundelen we de krachten.

Doel: Samen op zoek gaan naar hoe het toekomstige straf- en zorgsysteem eruit zou moeten zien en wat ervoor nodig is om dit te bereiken.

Wat is een betere plek voor deze bijeenkomst dan in een voormalige gevangenis waar nu een kunstmanifestatie plaatsvindt gericht op verandering van het systeem?

Het programma: Een workshop waarin toekomstverbeelding en reflectie elkaar afwisselen en waarin je actief aan de slag gaat, vanuit jouw eigen ervaring, zelfstandig en met elkaar. De workshop wordt begeleid door Anneke Sools, creator van toekomstverhalen en voorafgegaan door een vertoning en bespreking van de film 'Een rituele Dans' van Olivia Glebbeek. Na afloop is gelegenheid om een rondleiding door de kunstmanifestatie te volgen, om zo verder inspiratie op te doen over 'verandering'.

Aanmelden kan tot 21 april
Kosten: 35,- euro / niet professionals 20,- euro (incl lunch)
Stuur een bericht met je naam en telefoonnummer
naar email: foundation.insideout@gmail.com

Met dank aan stichting Het Binnensteubuiten

INSPIREND PRESENTATIES EN EEN WORKSHOP

PILOT HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS

I.S.M. STORYLAB UNIVERSITEIT TWENTE & HACKING HABITAT

I.S.M. STORYLAB UNIVERSITEIT TWENTE & HACKING HABITAT

Tekst van de flyer:

Pilot HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS is een ontmoeting tussen mensen uit praktijk, kunst en wetenschap. De ontmoeting heeft als doel uitwisseling, inspiratie en onderzoek over verbetering van de hulpverlening aan ex-gedetineerden/ex-verslaafden.

De pilot is een initiatief van kunstenaar Olivia Glebbeek. Maker van de film 'Een rituele dans' waarop de ontmoeting een vervolg werk is.

In de film 'Een rituele dans' volgen we een man die na 30 jaar leven op straat afgewisseld met gevangenis en zorginstelling het anders wilt doen. Het anders doen lijkt een jarenlang proces van vallen en opstaan te zijn.

De film laat de hardnekkigheid en complexiteit zien van de problematiek (thuisloosheid, verslaving, criminaliteit) en tegelijkertijd de noodzaak tot verandering in het leven als cliënt, professional en van het straf- en zorgsysteem als geheel.

Inhoud en doel van de pilot:

Vind je ook dat het straf- en zorgsysteem anders moet en kan?

Dan hebben we jou nodig. Iedereen die zich betrokken voelt bij de toekomst van het straf- en zorgsysteem is welkom. Samen, cliënten en professionals, ervaringsdeskundigen, studenten, wetenschappers en kunstenaars bundelen we de krachten.

Doel: Samen op zoek gaan naar hoe het toekomstige straf- en zorgsysteem eruit zou moeten zien en wat ervoor nodig is om dit te bereiken.

Wat is een betere plek voor deze bijeenkomst dan in een voormalige gevangenis waar nu een kunstmanifestatie plaatsvindt gericht op verandering van het systeem?

Het programma: Een workshop waarin toekomstverbeelding en reflectie elkaar afwisselen en waarin je actief aan de slag gaat, vanuit jouw eigen ervaring, zelfstandig en met elkaar.

De workshop wordt begeleid door Anneke Sools, creator van toekomstverhalen en voorafgegaan door een vertoning en bespreking van de film 'Een rituele Dans' van Olivia Glebbeek.

Na afloop is gelegenheid om een rondleiding door de kunstmanifestatie te volgen, om zo verder inspiratie op te doen over 'verandering'.

Aanmelden kan tot 21 april

Kosten: 35,- euro / niet professionals 20,- euro (incl. lunch)

Stuur een bericht met je naam en telefoonnummer naar email: foundation.insideout@gmail.com

Bijlage 2: Flyer 2 pilot

EEN ONTMOETING TUSSEN PRAKTIJK, KUNST EN WETENSCHAP	PILOT HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS
Uitnodiging tot deelname aan de pilot Het straf- en zorgsysteem kan en moet anders Datum : 29 april / 10.30 - 15.30 Locatie: Kunstmanifestatie Hacking Habitat Adres : Gevangenis Wolvenplein 27 / Utrecht Pilot HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS is een ontmoeting voor mensen uit praktijk, kunst en wetenschap. Met als doel uitwisseling, inspiratie en onderzoek over verbetering van de hulpverlening aan ex-gedetineerden/ex-verslaafden. De pilot is een initiatief van kunstenaar Olivia Glebbeek. Maker van de film 'Een rituele dans' waarop de ontmoeting een vervolg werk is. In de film 'Een rituele dans' volgen we een man die na 30 jaar leven op straat afgewisseld met gevangenis en zorginstelling het anders wilt doen. Het anders doen lijkt een jaren- lang proces van vallen en opstaan te zijn. De film laat de hardnekkigheid en complexiteit zien van de problematiek (thuisloosheid, verslaving, criminaliteit) en tegelijkertijd de noodzaak tot verandering in het leven van cliënt, professional en het straf- en zorgsysteem als geheel. <u>Trailer film</u> wachtwoord: vicieus Still uit film	Inhoud en doel van de pilot VIND JIJ OOK DAT HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM ANDERS MOET EN KAN? Dan hebben we jou nodig. Iedereen die zich betrokken voelt bij de toekomst van het straf- en zorgsysteem is welkom. Samen, cliënten en professionals, ervaringsdeskundigen, studenten, wetenschappers en kunstenaars bundelen we de krachten. Doel Samen op zoek gaan naar hoe het toekomstige straf- en zorgsysteem eruit zou moeten zien en wat ervoor nodig is om dit te bereiken. Wat is een betere plek voor deze bijeenkomst dan in een voormalige gevangenis waar nu een kunstmanifestatie plaatsvindt gericht op verandering van het systeem? Het programma - Korte presentaties over de noodzaak van verandering van het straf- en zorgsysteem door Gert Jan Slump (herstelrecht) en Marc Rakers (Eropaf!). - Kunstenaar Olivia Glebbeek neemt je mee op haar reis door straf- en zorgland a.d.h.v. fragmenten uit de film Een rituele dans. George Adriaan, hoofdfiguur uit de film, treedt op met liedjes geschreven in de bajes. Anneke Sools, creator van toekomstverhalen verzorgt de workshop FutureNowExperience waarin toekomstverbeelding en reflectie elkaar afwisselen en waarin je actief aan de slag gaat, zelfstandig en met elkaar. Na de lunch neemt Ine Gevers, curator van Hacking Habitat ons mee in een rondleiding door de tentoonstelling om zo verder inspiratie op te doen over 'verandering'. - Marc Rakers sluit de dag af met een unieke act, gebaseerd op persoonlijke ervaringen in de Wolven gevangenis. Met dank aan stichting Het BinnensteBuiten

Aanmelden kan tot 22 April.

Stuur een bericht met je naam en telefoonnummer naar email: foundation.insideout@gmail.com dan ontvang je een factuur.

Kosten deelname: 35,- euro.

Dit bedrag is inclusief lunch en entree kunstmanifestatie bovendien maak je de deelname van een ander die krap bij kas zit mogelijk.

Tekst van de flyer:

EEN ONTMOETING TUSSEN PRAKTIJK, KUNST EN WETENSCHAP

Uitnodiging tot deelname aan de pilot Het straf- en zorgsysteem kan en moet anders

Datum : 29 april / 10.30 - 15.30

Locatie: Kunstmanifestatie Hacking Habitat

Adres : Gevangenis Wolvenplein 27 / Utrecht

Pilot HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS is een ontmoeting voor mensen uit praktijk, kunst en wetenschap. Met als doel uitwisseling, inspiratie en onderzoek over verbetering van de hulpverlening aan ex-gedetineerden/ex-verslaafden.

De pilot is een initiatief van kunstenaar Olivia Glebbeek. Maker van de film 'Een rituele dans' waarop de ontmoeting een vervolg werk is. In de film 'Een rituele dans' volgen we een man die na 30 jaar leven op straat afgewisseld met gevangenis en zorginstelling het anders wilt doen. Het anders doen lijkt een jaren- lang proces van vallen en opstaan te zijn.

De film laat de hardnekkigheid en complexiteit zien van de problematiek (thuisloosheid, verslaving, criminaliteit) en tegelijkertijd de noodzaak tot verandering in het leven van cliënt, professional en het straf- en zorgsysteem als geheel.

Trailer film wachtwoord: vicieus

EN NU GA IK HET ANDERS DOEN.

PILOT HET STRAF - EN ZORGSYSTEEM KAN EN MOET ANDERS

Inhoud en doel van de pilot

VIND JIJ OOK DAT HET STRAF- EN ZORGSYSTEEM ANDERS MOET EN KAN? Dan hebben we jou nodig. Iedereen die zich betrokken voelt bij de toekomst van het straf- en zorgsysteem is welkom. Samen, cliënten en professionals, ervaringsdeskundigen, studenten, wetenschappers en kunstenaars bundelen we de krachten.

Doel

Samen op zoek gaan naar hoe het toekomstige straf- en zorgsysteem eruit zou moeten zien en wat ervoor nodig is om dit te bereiken.

Wat is een betere plek voor deze bijeenkomst dan in een voormalige gevangenis waar nu een kunst-

manifestatie plaatsvindt gericht

op verandering van het systeem?

Het programma

- Korte presentaties over de noodzaak van verandering van het straf- en zorgsysteem door Gert Jan Slump (herstelrecht) en Marc Rakers (Eropaf!).
- Kunstenaar Olivia Glebbeek neemt je mee op haar reis door straf- en zorgland a.d.h.v. fragmenten uit de film Een rituele dans. George Adriaan, hoofdfiguur uit de film, treedt op met liedjes geschreven in de bajes.
- Anneke Sools, creator van toekomstverhalen verzorgt de workshop FutureNowExperience waarin toekomstverbeelding en reflectie elkaar afwisselen en waarin je actief aan de slag gaat, zelfstandig en met elkaar.
- Na de lunch neemt Ine Gevers, curator van Hacking Habitat ons mee in een rondleiding door de tentoonstelling om zo verder inspiratie op te doen over 'verandering'.
- Marc Rakers sluit de dag af met een unieke act, gebaseerd op persoonlijke ervaringen in de Wolven gevangenis.

Met dank aan stichting Het Binnenstebuiten

Aanmelden kan tot 22 April.

Stuur een bericht met je naam en telefoonnummer naar email: foundation.insideout@gmail.com dan ontvang je een factuur.

Kosten deelname: 35,- euro. Dit bedrag is inclusief lunch en entree kunstmanifestatie bovendien maak je de deelname van een ander die krap bij kas zit mogelijk.

Bijlage 3: Briefpapier

ID Number

The Future Now Experience

My letter from the future

HH-16-21

Beste Mattanja

Het is nu 2026 en het huis staat, het is eindelijk gerealiseerd. Alles wat we wilde is aanwezig. Er is een Atelier een moestuin zelfs dieren zijn aanwezig. Als je hier komt wonen maak je meteen deel uit van de groep. Je mag zelf kiezen wat je bijdrage wordt zodat het huis blijft draaien. Er is een werkplaats een winkel en een webshop. Wat we zelf niet gebruiken wordt verkocht. Alle hulpverlening en instantie komen op huis bezoek op jouw aanvraag en als je wil allemaal tegelijk. In het huis heeft iedereen een machtje is er machtje van iemand. Je helpt elkaar in de behoeftes die er misschien zijn. Kijkt voor elkaar uit en hopelijk versterkt elkaar in je herstel. Ik zelf ben werkzaam op het Atelier en in de werkplaats. Om bewoners te helpen met alle fantasie die ze hebben werkelijkheid te maken. Het huis is ook open voor mensen die zelf wonen maar graag behoefte hebben ons te bezoeken. Mee helpen willen helpen met werkzaamheden in huis. De sfeer, het rezept en gevoel van eigenwaarde in het huis is fantastisch.

Groetjes Mattanja

Bijlage 4: Online survey

Beste deelnemer,

Bedankt dat u meedoet met dit onderzoek! Deze vragenlijst is ontwikkeld als onderdeel van onze bachelorthese van Psychologie aan de Universiteit Twente. U heeft zich opgegeven voor de pilot Hacking Habitat om na te denken over de toekomst van het zorg- en strafsysteem. Aan deze pilot is ons onderzoek gekoppeld.

De vragenlijst bestaat uit persoonlijke vragen, dus er zijn geen goede of foute antwoorden. Probeer daarom zo eerlijk mogelijk antwoord te geven op de vragen. Alle verkregen gegevens zullen vertrouwelijk en anoniem behandeld worden. U mag ten alle tijden stoppen met het onderzoek zonder opgaaf van reden. Het invullen van de vragenlijst kost ongeveer 10 minuten.

Het is de bedoeling dat deze vragenlijst voor de workshop wordt ingevuld (dat is dus vóór 29 april). Een week na de workshop wordt er gevraagd of u de tweede vragenlijst wilt invullen. Hiervoor wordt een herinneringsmail gestuurd.

Indien u akkoord gaat, vul dan uw ID-nummer (ontvangen per e-mail) onderaan deze pagina in en klik op “>>” om te starten.

Voor vragen kunt u contact opnemen met één van ons of met onze begeleider Anneke Sools (a.m.sools@utwente.nl).

Met vriendelijke groet,

Tobias Terhart (t.terhart@student.utwente.nl) en Jannieke Prins (j.prins-3@student.utwente.nl)

Vul het ID-nummer in wat u in de mail heeft ontvangen: .....

Hieronder vindt u een aantal uitspraken, die betrekking hebben op verschillende aspecten van uw leven. Gelieve bij elke uitspraak aan te geven in welke mate die op u van toepassing is door bij elke zin een cijfer tussen 1 en 7 te omcirkelen.

	1	2	3	4	5	6	7
1. Heb je het gevoel dat je niet echt geeft om wat er rondom je gebeurt?	Zelden of nooit						Heel vaak
2. Is het je wel eens overkomen dat je verrast was door het gedrag van mensen van wie je dacht dat je ze goed kende?	Nooit						Zeer vaak
3. Is het je wel eens overkomen dat mensen op wie je rekende, je teleurstelden?	Nooit						Zeer vaak
4. Heb je tot nu toe in je leven duidelijke doelstellingen gehad?	Nooit						Steeds
5. Heb je het gevoel dat je onrechtvaardig behandeld wordt?	Heel vaak						Zelden of nooit
6. Heb je weleens het gevoel dat je in een vreemde situatie bevindt en niet weet wat je moet doen?	Heel vaak						Zelden of nooit
7. Dagdagelijkse bezigheden zijn voor mij...	een bron van diepe vreugde en voldoening.						een bron van ergernis en verveling.
8. Brengen gevoelens en gedachten je wel eens in verwarring?	Heel vaak						Zelden of nooit
9. Heb je wel eens gevoelens die je liever niet zou hebben?	Heel vaak						Zelden of nooit
10. Vele mensen – zelfs sterke persoonlijkheden – voelen zich soms mislukkingen. Heb jij wel eens dat gevoel gehad in het verleden?	Nooit						Heel vaak
11. Als ik terugkijk op gebeurtenissen in het verleden, dan heb ik over het algemeen het gevoel...	dat ik het belang ervan over- of onderschatte.						dat ik de dingen zag zoals ze waren.
12. Heb je wel eens het gevoel dat je dagelijkse bezigheden weinig zinvol zijn?	Heel vaak						Zelden of nooit
13. Gebeurt het wel eens dat je je gevoelens niet in de hand hebt?	Heel vaak						Zelden of nooit

Tot slot volgen nog enkele vragen over uw achtergrond:

Wat is uw leeftijd?

Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw

Wat is uw rol in het zorg- en strafstelsel?

- (Ex)gedetineerde of (ex)verslaafde
- Politie
- Schuldsanering
- Justitie
- Verslavingszorg
- Hulpverlener
- Daklozenzorg
- Psycholoog
- Re-integratie
- Ik heb geen rol in het zorg- en strafstelsel.
- Anders, namelijk...

Bent u in opleiding om in het zorg- en strafstelsel te gaan werken?

- Ja
- Nee

Wat is uw hoogst behaalde opleidingsniveau? (of afgerond of nog mee bezig)

- Lagere school
- Middelbare school
- Middelbaar beroepsonderwijs
- Hbo
- Universiteit

Wat is uw nationaliteit?

.....

Wat is uw motivatie om mee te doen aan de pilot?

.....

U bent aan het einde van de vragenlijst gekomen. Klik hieronder op >> om uw deelname definitief te maken.

Hartelijk dank voor uw deelname aan het onderzoek en tot vrijdag de 29^e bij Hacking Habita!

Tobias, Jannieke en Anneke

Bijlage 5: Normtabellen

Tabel 6.

Normtabel SOC van Duitse mannen en vrouwen (Schumacher, Gunzelmann & Brähler; 2000).

PR	Männer (N = 855)			Frauen (N = 1089)		
	18-40 (N = 275)	41-60 (N = 316)	61-90 (N = 264)	18-40 (N = 384)	41-60 (N = 360)	61-92 (N = 345)
5	44	47	45	44	47	43
10	50	51	48	49	49	47
15	53	53	51	51	51	50
20	55	56	53	53	54	53
25	59	58	55	56	56	54
30	60	60	57	58	58	56
35	62	62	59	59	59	58
40	63	64	61	60	60	60
45	65	65	63	62	61	62
50	67	66	65	64	63	63
55	70	67	66	65	64	65
60	71	69	67	67	67	66
65	73	71	68	69	68	68
70	74	72	70	70	69	70
75	76	74	72	72	71	72
80	78	76	73	73	73	74
85	79	79	75	77	76	76
90	81	80	78	79	78	79
95	83	84	84	82	81	82
100	91	91	91	91	91	91
<i>M</i>	67.31	66.82	64.62	64.52	64.42	64.00
<i>SD</i>	12.09	11.08	11.56	11.61	10.95	12.05

Anmerkungen. PR ... Prozentrang

M ... Skalenmittelwert

SD ... Standardabweichung

Tabel 7.

Normtabel op basis van ranges van de scores van de vragenlijst en van de toekomstbrief.

	Vragenlijst	Brief
Laag	39 – 53	2 – 3,2
Middel	54 – 68	3,3 – 4,6
Hoog	69 – 83	4,7 – 6

Bijlage 6: Gecodeerde brieven

All current quotations (75). Quotation-Filter: All

HU: Atlas.ti toekomstbrieven (1)
 File: [C:\Users\Jannieke\SkyDrive\Psychologie jaar 3\Bachelorthese\Atlas.ti\Atlas.ti toekomstbrieven (1).hpr7]
 Edited by: Super
 Date/Time: 2016-06-16 22:07:18

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:1 [In het buurtcentrum wordt vana..] (3:3) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

In het buurtcentrum wordt vanavond gekookt door een groep jongvolwassenen. De verwachting is dat er wel honderd mensen komen eten, ouderen en jonge gezinnen. Niemand hoeft te betalen voor de maaltijd. De boodschappen worden betaald uit het buurtfonds.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:2 [Iedereen heeft ook bijgedragen..] (3:3) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Iedereen heeft ook bijgedragen, alle talenten van de buurt werden ingezet. Dit project begon 5 jaar geleden. Het buurthuis werd van de bewoners. De welzijnsinstelling liet de regie over de wijk over aan een paar groepen actieve wijkbewoners, die vonden elkaar en realiseerden steeds meer plannetjes. Zo groeide de beweging uit tot een gemeenschap die haar eigen boontjes dopt.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:3 [Veel wijkbewoners hebben zonne..] (3:3) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +] [Samenleving]

No memos

Veel wijkbewoners hebben zonnepanelen op hun dak. Wat ze niet gebruiken wordt via een ingenieus systeem binnen de wijk verkocht. Er is een nieuw soort ruileconomie ontstaan. Natuurlijk gaat er ook weleens wat mis. We zijn geen heiligen.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:4 [Eén van de jongeren kwam vanmi..] (3:3) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Eén van de jongeren kwam vanmiddag terug uit een speciale school waar hij opnieuw uitzocht hoe opkomen voor jezelf niet per se hoeft uit te monden in een gevaarlijke driftbui. Vanavond is hij speciale gast.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:5 [Wat was het vreemd dat mensen,..] (7:7) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability -]

No memos

Wat was het vreemd dat mensen, tien jaar geleden nog, die zorg nodig hadden werden opgesloten in de gevangenis. Verslaafden, psychiatrische patiënten en zwakbegaafden. Iedereen die eigenlijk niet in het strafsysteem thuis hoorde maar zorg nodig had.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:6 [Nu hebben ze een keuze: of ze ..] (7:7) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Nu hebben ze een keuze: of ze gaan wanneer zij dat willen een tijdje in een strak gestructureerde omgeving wonen, gelijkend aan een gevangenis van vroeger of ze mogen met hun eigen plan van aanpak aan de slag. Wanneer ze maar werken aan hun eigen herstel en recht doen aan de slachtoffers.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:7 [Vandaag zijn de laatste gedeti..] (7:7) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Vandaag zijn de laatste gedetineerden uit de laatste gevangenis van Nederland, die in Zaandam overgeplaatst. Sommigen zijn naar een kliniek gegaan, anderen naar de kleinschalige opvang gelegenheden die zijn opgericht. Daar mogen ze helemaal in zelfbeheer zoals bij Yess, aan de slag met hun problemen.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:8 [Er is veel ruimte voor creativ..] (7:7) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Er is veel ruimte voor creativiteit, werk, tuinieren en sport. Drugs zijn gelegaliseerd. Ik ben nog steeds reclasseringswerker en coach de mensen bij het opstellen en uitvoeren van het plan van aanpak.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:9 [Geen casusregie op 1 moment ma..] (11:11) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Geen casusregie op 1 moment maar over een langdurige periode. Zolang als nodig is. Deze casusregie moet overkoepelend zijn en niet alleen denkend vanuit de organisatie waarin die regisseur werkzaam is. Deze regisseur moet gefaciliteerd worden in de mogelijkheid tot het delen van informatie met andere organisaties (convenanten). De privacy moet geen belemmering zijn voor de voortgang van het traject.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:10 [De persoon staat centraal en m..] (11:11) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

De persoon staat centraal en moet actief betrokken worden in het plan. De start is afhankelijk van waar de cliënt staat.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:11 [De regisseur moet in staat zij..] (11:11) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

De regisseur moet in staat zijn alle partners bij elkaar te zetten te werken in 1 gezamenlijk plan. Daar hoort formeel en informeel netwerk bij. Maar ook de officier, advocaat en politie.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:12 [Deze samenwerking zorgt ervoor..] (11:11) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Deze samenwerking zorgt ervoor dat systemen minder langs elkaar heen werken. Of teveel hulpverleners in 1 casus zitten. Het doel moet zijn gezamenlijke recidive verminderen.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:13 [De regisseur heeft eind verant..] (11:11) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

De regisseur heeft eind verantwoording en is verantwoordelijk voor het voorkomen van langs elkaar heen werken en systeem fouten te signaleren. De gemeente moet hierin faciliterend zijn en de monitoring hebben.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:16 [Wanneer je dit leest is deze b..] (24:24) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness -]

No memos

Wanneer je dit leest is deze brief wellicht al achterhaald. Deze brief is immers veeel langer geleden, in het verre verleden opschreven.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:17 [Ik schrijf deze brief in het k..] (24:24) (Super)

Codes: [Meaningfulness +] [Persoonlijk] [Samenleving]

No memos

Ik schrijf deze brief in het kader van een workshop over narratieve toekomstverbeelding waarin we op dit moment met zo'n 20 man exact dezelfde oefening aan het doen zijn: een brief schrijven over de ideale zorg en straf(recht)pleging. Naast mij zit George. Over hem is een documentaire gemaakt over zijn contact met de strafrechtpleging vanaf het moment dat hij de gevangenispoorten verlaat. Voordat we aan deze oefening beginnen zegt George: "Ik zit hier als ervaringsdeskundige hè, niet als George." Dit is naar mijn idee een van de kernaspecten van de toekomstige strafrechtpleging: de pluraliteit van identiteit kunnen prikkelen en benutten ten goede. Ik hoop dat "we, wanneer je deze brief leest, een humaan straf/zorgketen hebben waarin we vooral waarde hechten aan het zoeken naar krachten, talenten en dromen van (ex)gedetineerden en we niet vanuit het verleden handelen dat gebaseerd is op klacht, risico's en negatieve zaken. Een kracht en toekomstgerichte focus in de strafrechtpleging, wens ik dus voor de strafrechtpleging van de toekomst.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:18 [Het is nu 2026 en het huis sta..] (31:31) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Samenleving]

No memos

Het is nu 2026 en het huis staat het is eindelijk gerealiseerd. Alles wat we wilde is aanwezig. Er is een Atelier een moestuin zelfs dieren zijn aanwezig. Als je hier komt wonen maak je meteen deel uit van de groep.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:19 [Je mag zelf kiezen wat je bijd..] (31:31) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +] [Persoonlijk] [Samenleving]

No memos

Je mag zelf kiezen wat je bijdrage wordt zodat het huis blijft draaien. Er is een werkplaats een winkel en een webshop. Wat we zelf niet gebruiken wordt verkocht. Alle hulpverlening en instantie komen op huis bezoek op jouw aanvraag en als je wil allemaal tegelijk. In het huis heeft iedereen een maatje is een maatje van iemand. Je helpt elkaar in de behoeftes die er misschien zijn. kijkt voor elkaar uit en hopelijk versterkt elkaar in je herstel. Ik zelf ben werkzaam op het Atelier en in de werkplaats. Om bewoners te helpen met alle fantasieën die ze hebben werkelijkheid te maken. Het huis is ook open voor mensen die zelf wonen maar behoefte hebben ons te bezoeken meehelpen willen helpen met werkzaamheden in huis.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:20 [De sfeer het resept en gevoel ..] (31:31) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

De sfeer het resept en gevoel van eigenwaarde in het huis is fantastisch.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:21 [Beste broer, Poosje geleden da..] (36:38) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Beste broer,

Poosje geleden dat we elkaar hebben gesproken. Als junkie zei ik je al dat je eigenlijk een zzp'er was, al betaalde je nergens belasting over. Overheid moest je niets van hebben maar nu ben je huisje-tuintje-boompje-beestje. Met vrouw en haar kinderen. Mazzel dat je schulden werden kwijt gescholden. En je werk hebt gevonden.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:22 [Zonde van verloren jaren? Och,..] (38:38) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Zonde van verloren jaren? Och, die ervaringen neemt niemand je af.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:23 [Ineens kwamen we allemaal tot ..] (45:45) (Super)

Codes: [Comprehensibility -] [Samenleving]

No memos

Ineens kwamen we allemaal tot inzicht. Dit is een heilloze weg. We schaften het neo-liberalisme ineens af en keken verbaasd rond. Wat nu?

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:24 [Bezit in de zin van individuee..] (45:48) (Super)

Codes: [Meaningfulness +] [Samenleving]

No memos

Bezit in de zin van individueel bezit was niet meer van belang. Alleen gezamenlijk bezit in de zin van samen beschikken over, telde nog. Was er nog iets om naar te streven? Persoonlijk geluk werd gelijk aan collectief geluk. Dat is wel effe andere koek dan persoonlijk geluk ten koste van anderen. Nu bestaat alleen nog persoonlijk geluk in relatie tot het geluk van anderen. Lastig maar uiteindelijk blijkt het wel te doen. We moesten rivaliteit en concurrentie als drijfveren los leren laten en ons anders leren *verhanden* [onleesbaar] tot de mensen om als heen.

Het is een heel proces geweest. Na de transitie kwam de transformatie. Zowel collectief als individueel.

We moesten leren niet langer vanuit wantrouwen in de wereld en maatschappij te staan, maar we moesten *verkauwen* [onleesbaar] als basiswaarde internalisering. Daar hebben we veel moeite voor moeten doen, maar uiteindelijk lukte het wel.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:25 [Ik wilde van mijn pensionering..] (55:55) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness -] [Persoonlijk]

No memos

Ik wilde van mijn pensionering gebruik maken om je in te lichten over de weg die de samenleving/ het strafrecht heeft afgelegd sinds een willekeurig moment in 2016. Het heeft even geduurd maar na de verrechtsing van de maatschappij begin deze eeuw en de verkramping van het strafrecht die dat met zich meebracht volgde een tegenstelde beweging. Het kon niet anders. Cijfers wezen uit dat hard straffen en de benadering van strafrecht vanuit “straf” alleen geen daling van de criminaliteit met zich meebracht, eerder een verschuiving naar hardere criminaliteit. Nederland werd niet leefbaarder.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:26 [Gelukkig ontstond het inzicht ..] (56:56) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Gelukkig ontstond het inzicht dat strafrecht gericht moet zijn op herstel, detentie gericht moet zijn op ontwikkeling en voorbereiding op de toekomst.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:27 [Heel belangrijk, bij het vrijk..] (56:56) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Heel belangrijk, bij het vrijkomen werden ex-gevangenen niet aan hun lot overgelaten, maar kregen zij daadwerkelijk een plek in de maatschappij (onderdak, passend werk) en heel belangrijk verantwoordelijkheid voor hun situatie. Werk en nuttige/leuke invulling van de tijd speelt een belangrijke rol bij herstel.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:28 [Ohja, slachtoffers worden tege..] (57:58) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Ohja, slachtoffers worden tegenwoordig geholpen hun daders te vergeven.
Wat jij hebt gedaan aan dit alles is het overlaten aan mensen die daar meer verstand van hebben.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:29 [Beste reclasseringswerker, Ben..] (63:64) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Comprehensibility +]

No memos

Beste reclasseringswerker,
Ben jij nog steeds bezig je productie te halen? En je contactfrequentie?

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:30 [Op dit moment ben ik met heel ..] (64:64) (Super)

Codes: [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Op dit moment ben ik met heel andere dingen bezig. Hoe gaat het met mijn cliënt, dat is de vraag.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:31 [Hij moet zijn verleden loslate..] (64:64) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Comprehensibility -] [Persoonlijk]

No memos

Hij moet zijn verleden loslaten, maar een nieuw leven heeft hij nog niet opgebouwd. Ik ben mij ervan bewust dat hij hier en nu in een leegte leeft. Wat vertrouwd is moet worden losgelaten.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:32 [Ik weet dat ik daarvoor aandac..] (64:64) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +] [Persoonlijk]

No memos

Ik weet dat ik daarvoor aandacht moet hebben, dus terugval te voorkomen. Mijn methodiek geeft hierom heldere aanwijzingen. Het ministerie heeft hierop het financieringssysteem aangepast. Ik praat met mijn cliënt niet over wat niet (meer) mag, maar ga met hen de reis aan naar de toekomst, de verbeelding. Hoe wil je dat je leren en uit gaat zien, wat heb je daarvoor van mijn nodig, wat van anderen? En dit gaan we organiseren en realiseren.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:33 [Niemand wordt meer afgerekend ..] (64:64) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Niemand wordt meer afgerekend op hoeveelheid productie of aantallen contacten. Het resultaat telt.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:34 [Hoi collega!!! Fijne vakantie ..] (70:74) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Hoi collega!!!

Fijne vakantie gehad?!

Ik stuur je bij deze even een update over de afgelopen week.

Maandag ben ik met Mo lang geweest bij de Ikea op sollicitatiegesprek. Het ging zo goed dat hij meteen is aangenomen. Er was geeneens gedoe over zijn VOG die hij waarschijnlijk niet krijgt. Top toch!

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:35 [Besproken met de reclassering ..] (74:75) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Besproken met de reclassering is dat hij zich nog maar maandelijks hoeft te melden, en dit kan na werk.

Feits komt volgende week vrij en is aangemeld voor dagbesteding. Hij zal verblijven in een tussenvoorwoning waar hij ook direct wordt geholpen met alle maatschappelijke stukken.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:36 [Het schuldtraject start direct..] (75:75) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Het schuldtraject start direct en alle boetes worden hierin meegenomen, over een paar jaar is hij schuldenvrij!

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:37 [Eindelijk is het dan zover. Me..] (81:83) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Eindelijk is het dan zover.

Mensen met hun eigen problemen van welke aard dan ook ervaren deze op hun eigen unieke wijze. Vandaar dat men nu vanuit de “hulpverlening” de elegische wijze van probleembenadering op het individu mag toepassen.

Geen vastgelegde interventie mogelijkheden met eenzelfde aanpak op de verschillende mens.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:38 [Zonder voordat duidelijk te ho..] (84:85) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Zonder voordat duidelijk te hoeven krijgen waar en hoe het betaald wordt en de hoeveelheid is bepaald wat kan en mag.

Men kan en mag weer geloven in eigen kunnen en kracht, zonder continue gecontroleerd te hoeven worden met tekortkomingen. De overtuiging hier voor is gevonden door het effect van zorg versimpeling en 1 aanstuurpunt in te zetten, eenvoudig weg door mensen op eigen kunnen te versterken.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:39 [Beste Antonia, We treffen elka..] (88:89) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Beste Antonia,

We treffen elkaar 13 jaar geleden. Ik liep rond op het terrein van de willibroodstichting in Heiloo om verhalen op te tekenen. Jouw naam stond op het lijstje dat ik gekregen. Een lijsten mensen met goede verhalen, en de vraag op ik deze wilde opschrijven.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:40 [Je liet mij de brommer zien en..] (89:89) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +] [Persoonlijk]

No memos

Je liet mij de brommer zien en vertelde over je vrijheden die uitgebreid worden.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:41 [Ik vroeg verder, jij vertelde ..] (89:89) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk] [Samenleving]

No memos

Ik vroeg verder, jij vertelde meer, en ik noteerde alleen braaf. Toen ik tenslotte vroeg of jij nog vragen of dat ik dingen vergeten was te vragen zei jij: je hebt helemaal niet gevraagd of ik een tbs-er ben? Waarop ik antwoordde, maar dat hoeft ik helemaal niet te weten. Jij viel een moment stil, aan dat moment moet ik nu terug denken. Dertien jaar later... het is de inspiratie geweest om te blijven schrijven, de verhalen van gewone mensen op te tekenen. Iets over hun levenswandel, iets over de *luten* [onleesbaar] te horen. Inmiddels doe ik dit samen met anderen. Doen we pogingen om elkaar en de ander terug te vinden. Om elkaar tegen te komen. Vaak op het scherpen van de snede: want alleen dan kan dit plaats vinden.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:42 [Daarin worden mensen geraakt o..] (89:89) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Comprehensibility -] [Samenleving]

No memos

Daarin worden mensen geraakt of beter laten zich raken, iedere keer is dat een proces, een ontwikkeling die vraagt om iets onbekends te stappen met alle mankracht die we hebben. Want we weten nooit vooraf waar we uitkomen, en zoals ik nu niet weet hoe dit verder gaat.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:43 [Ik weet niet welk jaar het is,..] (93:93) (Super)

Codes: [Comprehensibility -] [Persoonlijk]

No memos

Ik weet niet welk jaar het is, dat maakt me ook niets uit.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:44 [We zijn in Nederland maar ook ..] (93:94) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Samenleving]

No memos

We zijn in Nederland maar ook dat maakt niet uit. Alle grenzen zijn open en er leven heel veel verschillende culturen met elkaar.

Gevangenis bestaan niet meer en mensen hebben weinig problemen want iedereen heeft een basisinkomen en daarnaast doen mensen het werk dat ze leuk en/of belangrijk vinden.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:45 [Omdat iedereen meer tijd en mi..] (94:94) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Omdat iedereen meer tijd en minder stress heeft helpen mensen elkaar gemakkelijker. De meeste zorginstellingen zijn hierdoor overbodig geworden. Egoïstische en gemene mensen zijn langzaam uit gestorven, waardoor rijkdom mooi verdeeld is. Er is ook geen politie meer nodig want mensen leven in gelijkwaardigheid met elkaar.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:46 [Ik wil jullie bij deze vertell..] (97:97) (Super)

Codes: [Comprehensibility -] [Persoonlijk]

No memos

Ik wil jullie bij deze vertellen over het zorg/straf systeem waar ik nu in werk. Specialisme is vaak de reden van veel verschillende afspraken, versnippering.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:47 [Ik ben niet de specialist maar..] (97:97) (Super)

Codes: [Comprehensibility +] [Persoonlijk]

No memos

Ik ben niet de specialist maar houd het overzicht, een regelmatige afstemming tussen zorg-straf-“cliënt”.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:48 [Het is een gezamenlijke inspan..] (97:97) (Super)

Codes: [Manageability +] [Samenleving]

No memos

Het is een gezamenlijke inspanning om tot verandering te komen, elkaar duidelijk maken wat een ieder nodig heeft om zijn/haar werk te kunnen doen, om tot steun te kunnen zijn. Kennis van zaken is belangrijk maar nog essentiëler is respect.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:49 [Ik maak veel gebruik van humor..] (97:97) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Ik maak veel gebruik van humor om de zaken te relativeren, ontspanning is nodig bij een nieuwe ontwikkeling. Openheid van zaken wordt in onze groep gegeven, geen verborgen agenda's. Groei gaat vaak gepaard met vallen en opstaan.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:50 [Afspraken maken is natuurlijk ..] (97:97) (Super)

Codes: [Comprehensibility +] [Samenleving]

No memos

Afspraken maken is natuurlijk nodig, we laten elkaar duidelijk en op tijd weten als iets (nog) niet lukt.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:51 [Met elkaar bewegen is een mooi..] (97:97) (Super)

Codes: [Meaningfulness +] [Samenleving]

No memos

Met elkaar bewegen is een mooie ontwikkeling.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:52 [Dit is een open brief aan jull..] (104:104) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Samenleving]

No memos

Dit is een open brief aan jullie, aan ons, daders, slachtoffers en leden van de gemeenschap, mensen dus. Er is veel veranderd in 10 jaar. Het wetboek van strafrecht is een werkboek van herstelrecht geworden. Mensen geschrokken en betrokken bij conflicten zijn weer eigenaar.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:53 [Behoeften, wederkerig en meerz..] (104:104) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Behoeften, wederkerig en meerzijdig, partijdig bezien, van betrokkenen zijn leidend voor wat er gaat gebeuren. Afspraken, plannen etc. Professionals faciliteren betrokkenen waar nodig.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:54 [Het detentiesysteem heeft plaa..] (105:106) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Samenleving]

No memos

Het detentiesysteem heeft plaats gemaakt voor huizen van herstel, kindplaatsen voor toekomstgericht werken.

Is er dan geen dwang meer? Jawel. Soms maken we nog gebruik van insluiting. Ook tijdens deze insluiting is alles gericht op wat mensen nodig hebben, met het oog op een herstelde toekomst.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:55 [Ik ben inmiddels 63 en mag als..] (106:106) (Super)

Codes: [Manageability +] [Persoonlijk] [Samenleving]

No memos

Ik ben inmiddels 63 en mag als ‘ervaringsdeskundige’ samen met anderen, jonge mensen opleiden in herstelgericht werken en denken, centraal daarbij is; herstelgericht werken en herstelrecht is niet zozeer andere dingen doen, als wel dingen anders doen, in verbinding.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:56 [Lekker hier in de toekomst, le..] (115:115) (Super)

Codes: [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Lekker hier in de toekomst, lekker warm & warmte vooral.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:57 [Heden, heden was een tijd van ..] (115:115) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Comprehensibility -]

No memos

Heden, heden was een tijd van beoordelen, vooroordelen en natuurlijk veroordelen! Want ja, toen was er sprake van een strafstelsel.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:58 [En iedereen moest zich aanpass..] (115:115) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability -]

No memos

En iedereen moest zich aanpassen. Je mocht niet iets speciaal doen, je kreeg een stempel.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:59 [Wat een lange weg hebben wij g..] (115:115) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness -]

No memos

Wat een lange weg hebben wij gelopen tot nu, in de toekomst. Vooral de rechters, die hebben het moeilijk gehad. Van een dag tot de andere wegbezuinigd. Ze werden allemaal hulpverleners die langzaam zich moesten aanpassen aan de nieuwe normen.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:60 [Het was moeilijk voor hen niet..] (115:115) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Het was moeilijk voor hen niet meer te mogen veroordelen, beoordelen en tegenovergesteld alleen luisteren en meepraten en meedenken. En de hulpverleners, die hebben het lekker gehad, hun werk werd steeds gemakkelijker, ze mochten weer menselijk zijn en vriendelijk doen. Zo de meesten uit bureaucratisch Nederland gingen op zoek naar zon. Zo ben ik hier terecht gekomen, op een warme eiland in de nabijheid van Uruguay. En dit is genieten, omdat ik een bijdrage aan deze verandering heb gebracht.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:61 [We zijn 10 jaar v. verwijderd...] (120:122) (Super)

Codes: [Manageability +] [Persoonlijk] [Samenleving]

No memos

We zijn 10 jaar v. verwijderd. Ik ben in een ander tijdperk waarin ik-jij/dualiteit is afgeschaft. We zijn er gewoon met gestopt.

Er is geen cliënt- hulpverlener meer. We zijn allemaal op een gegeven moment het een en dan weer het andere. We zoeken elkaar op voor advies, een luisterend oor, uitzagen en gaan dan weer onze eigen weg. Er is geen oordeel, geen fout of goed pad.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:62 [Onderwijs is veranderd: geen p..] (124:124) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Onderwijs is veranderd: geen prijzen, geen cijfers, geen competitie. Maar onderzoek naar de maan, cultuur, geschiedenis en landbouw. Het beoordelingssysteem waarin we leefden is passé! En onderwijs was stap 1 hiertoe.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:63 [Eindelijk is het zover. Er is ..] (127:127) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +]

No memos

Eindelijk is het zover. Er is naar jou persoonlijk gekeken. Rekening gehouden met wie jij bent en waar je goed op reageert. Ook is geluisterd naar de omgeving. Iedereen werkt met elkaar tegelijk samen.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:64 [Telkens die dreiging van gevan..] (128:128) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Telkens die dreiging van gevangenisstraf en vervolgens weer terug bij af te zijn is over. Eindelijk (goede) begeleiding na detentie en het liefst ervoor al! Juist om dat te voorkomen. Niet meteen komen met detentie, eerst kijken wat verder mogelijk is.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:65 [Ik zit hier in onze buitenplaa..] (132:132) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk] [Samenleving]

No memos

Ik zit hier in onze buitenplaats, even buiten de stad. Het is groen, er zijn mensen om mij heen en ik praat, zij praten, we lachen en delen ervaringen.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:66 [Ik mag mensen helpen bij hun s..] (132:133) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +] [Persoonlijk]

No memos

Ik mag mensen helpen bij hun stappen en dromen en mensen helpen mij ook.
Ze komen hier of ik ga op de fiets naar hen toe, de drempel is laag om langs te komen. Men weet ons te vinden als het nodig is.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:67 [We laten ons inspireren door d..] (134:134) (Super)

Codes: [Meaningfulness +] [Samenleving]

No memos

We laten ons inspireren door de natuur en elkaar, alles kan en mag.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:68 [De grens tussen cliënt + coach..] (135:135) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +] [Persoonlijk]

No memos

De grens tussen cliënt + coach is er niet meer, eindelijk! Er is een stromend geheel onderling, en voor diegene die het even zijn vergeten, geef ik een opfriscursus. Iemand maakt weer het licht op mijn fiets en weer een ander zorgt voor de maaltijd.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:69 [Ten eerste in de toekomst hoev..] (138:138) (Super)

Codes: [Manageability +] [Persoonlijk]

No memos

Ten eerste in de toekomst hoeven dat ook is is mijn brein herstelt zichzelf genezen. De weg daar naar toe pikt het brein stukjes gereedschap op, links en rechts in de vorm van gesprek en omgeving medicatie.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:70 [Mijn brein ontvouwd zich in ee..] (138:138) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Mijn brein ontvouwd zich in een zee van kunstzinnige vormen. Ik projecteerde het op papier en doet het gereedschap in de vorm van materiaal vind hij zijn naam wordt genoemd.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:71 [Hij bestaat hij wil bekend wor..] (138:138) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

Hij bestaat hij wil bekend worden, de mensheid laten weten wat het brein met zichzelf heeft gedaan. Het kan alleen tot stand komen tot samenwerking met bioloog, psychiater, neuroloog.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:72 [Het nu te versnipper. Ieder d..] (138:138) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Comprehensibility -] [Persoonlijk]

No memos

Het nu te versnipper. Ieder doet zijn eigen ding dat wil ik veranderen in de toekomst.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:73 [Ik ben in een tijd beland, waa..] (142:142) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Ik ben in een tijd beland, waarin daders slachtoffers zijn en slachtoffers daders. Waarin men naar oorzaak en gevolg kijkt en daarvan leert. Waarin straf geen boetedoening is, maar een opvoedkundige les. Waar mensen op een menswaardige manier gehoord en gezien worden,

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:75 [en men kijkt naar wat er nodig..] (142:142) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Manageability +]

No memos

en men kijkt naar wat er nodig is om mensen weer op het juiste pad te krijgen. Een tijd waar men zowel slachtoffer als dader op maat bediend

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:76 [vanuit de constatering dat oor..] (142:142) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Comprehensibility +]

No memos

vanuit de constatering dat oorzaak en gevolg onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, op een rotte fundering heeft het geen zin een huis te bouwen, door het probleem bij de bron aan te pakken voorkom je een draai-deurmechanisme dat tijdverslindend en inmiddels niet meer te betalen is.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:77 [Vandaag is het 40 jaar geleden..] (17:17) (Super)

Codes: [Meaningfulness -] [Persoonlijk]

No memos

Vandaag is het 40 jaar geleden dat ik samen met jou op bezoek ging bij broer. Grote grijze muren scheidde mij met deze ontmoeting. Mijn broer verscholen achter prikkeldraad.

P 1: Toekomstbrieven.docx - 1:78 [Hij moest van belangrijk zijn ..] (17:17) (Super)

Codes: [Buitenwereld] [Meaningfulness +] [Persoonlijk]

No memos

Hij moest van belangrijk zijn dacht de 4-jarige ik. 40 jaar later is zijn haar nog steeds lang, zijn bek nog steeds groot, maar het gaat goed papa. De grote grijze muren zijn verdwenen, geen afbakeningen of in ieder geval niet fysiek. Op een of andere manier weet iedereen de grens, een grens die veilig en vertrouwd voelt. Het gaat goed met hem. Zijn haar is nog steeds lang, zijn bek nog steeds groot. Geen kleine grijze hokjes, geen tralies. Het is een soort wooncommunitie geworden. Samen gezellig zelfs. Niet gestraft voor daden, maar leven in een omgeving die veilig en fijn is. Geen straf, voor *vrezen/werken* [onleesbaar], geen boete doen voor je zijn, lijden, geen beesten, maar mensen. Gewoon mijn grote broer, met zijn haar nog steeds lang, zijn bek nog steeds groot. Het gaat goed papa.